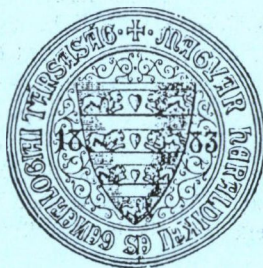


TURUL

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Országos Levéltár
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

SZERKESZTIK:

DRASKÓCZY ISTVÁN, KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN,
LACZLAVIC GYÖRGY, NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA,
PANDULA ATTILA



NYOLVANKETTEDIK KÖTET
2009/3. füzet

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

MMIX

E számunk szerzői

Pandula Attila, Dr., egyetemi docens (ELTE BTK)
Rábik, Vladimír, Dr. docens (Nagyszombati Egyetem)
Rüsz-Fogarasi Enikő, Dr., docens, Kolozsvári Babes–Bolyai Tudományegyetem
Szálkai Tamás, PhD hallgató (Történelemtudományi Intézet, Debrecen)
Szemán Attila, főmuzeológus (Központi Bányászati Múzeum, Sopron)
Viték Gábor, (Fejér Megyei Levéltár)
Gaálné Barcs Eszter, levéltáros (Pest Megyei Levéltár)

E számunk a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült

nka

Nemzeti Kulturális Alap

TURUL

LXXXII. évfolyam

2009/3. füzet

Szerkesztik: DRASKÓCZY ISTVÁN, KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN,
LACZLAVIK GYÖRGY, NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA, PANDULA ATTILA

Szerkesztőség címe: Magyar Országos Levéltár

1014 Budapest, Bécsikapu tér 4.

Az egyes közlésekért a szerzők felelnek. Címük a szerkesztőségben.

A beküldött kéziratokat nem őrizzük meg, és nem küldjük vissza.

Kiadja a Magyar Történelmi Társulat

Felelős szerkesztő: NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA

Nyomdai előkészítő munkák: Élőfej Bt.

Nyomás és kötés: Kurucz Gábor

ISSN 1216-7258

TARTALOM

1. Értekezések, önálló cikkek

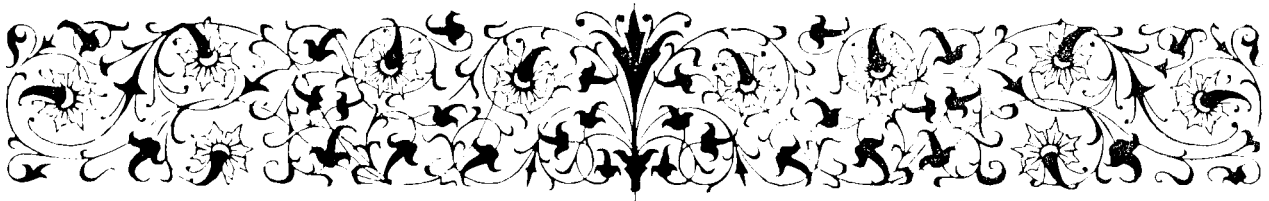
RÜSZ-FOGARASI ENIKŐ: Bocskay István, a Zemplén megyei főispán	65
RÁBIK, VLADIMÍR: Városok és mezővárosok kiváltságai a pecsétviasz használatával kapcsolatban a mai Szlovákia területén	70
PANDULA ATTILA: I. és II. osztályú Német Vaskereszt adományozások magyaroknak a Második Világháború időszakában, különös tekintettel a társadalomtörténeti vonatkozásokra	75

2. Kisebb cikkek

VITEK GÁBOR: Beszámoló a Magyar Genealógiai Társaság székesfehérvári tudományos konferenciájáról	86
SZÁLKAI TAMÁS: A brassói trauschenfelsi Trausch család armálisa	89
SZÁLKAI TAMÁS: Az Első Világháború brit áldozatainak címeres emléktáblája a brüsszeli katedrálisban	91

Könyvismertetések

Vitek Gábor: Sigillum Comitatus Albensis. Fejezetek Fejér vármegye szimbólumainak történetéből. (Ism.: Szemán Attila)	93
Körmeny Lajos (szerk.): Levéltári kézikönyv (Ism.: Gaálné Barcs Eszter)	94



BOCSKAY ISTVÁN, A ZEMPLÉN MEGYEI FŐISPÁN

„Ímé e szomorú gyással és keserűséggel méltán mindeneket indítható ékességnek elváltozott fekete bársonyával bévonatott koporsóban betéteztet tekintets nagyságos Bocskai István uram is, e régi fényes ágnak ősz Phoenixe vala: ki lelkés Istennek, édes hazájának lelki testi elesett szabadságának oltalmazásáért, kereséséért, helyére állításáért, keserves számkivetéseknek és bújdosásának őszi fegyhetetlen idejében, ez nemes és szabad híres Kolozsvár városában, melyben amaz boldog emlékezetű, jó hírrel névvel tündöklő, mai s élő, világ végezetig is fennálló s maradó, Magyar és Erdély ország fényes és dicsőséges fejedelme, a felséges Bocskai István e világra születése. Ugyan ezen helyben, ezen tekintetes ur is lelkét Istennek adá, ajánlá: e fényes nemzetségnek legfényesebb ága, itt vett eredetet, mert világra itt született. Legutolsó ága, ez egyetlen egy fának, Bocskai törzsöknek, itt is lemetszetett. Oh keserves emlékezet! Bizony illendőképpen mondám Phoenixnek: mert csak egy kiváltképpen való madárnak iratik a Phoenix, nem is találtatott több ez világon egynél: mely is a maga hamvából s porából támadt fel, hogy ne fogyjon el.”¹

Ezek a szavak hangzottak el az egykori Zemplén megyei főispán Bocskói Bocskay István 1673. május 29-én, a Farkas utcai református templomban tartott temetésén.

Ki volt ez a Bocskay István? Vizsgálódásunk fő célkitűzése megtudni, hogy ki volt ez a személyiség, és hogy milyen kötődése, kapcsolata lehetett Bocskay István erdélyi fejedelemmel. Vajon hogy került Kolozsvárra, és miért Kolozsváron temették el. Miért a Farkas utcai református templomból temették, és mit tudunk a temetési szertartásról? Nagyon nehéz ezen a kérdések minden vonatkozására kielégítően válaszolni és nagyon nehéz egy átfogó képet alkotni az egykori Zempléni főispánról, ugyanis a forrásaink nagyon töredékesek.

Kiindulópontként tudjuk, hogy a Bocskói Bocskay István családi birtokainak nagy része Zemplén megyében volt. A Bocskay család élete és karrierje elsősorban ebből a megyéből indult.

Bocskai István édesapja, Bocskay Miklós 1563-ban született és 1601-től jelen volt a megye politikai

és adminisztrációs életében, amikor akarata ellenére főispánhelyettségé neveztek ki.² Bocskay Miklós 1600-ban református hitre tért át. 1606-tól a korabeli írások mint a Szatmári vár kapitánya emlegetik. 1608-ban bizonyos birtok adományozása, mások zálogba helyezése alkalmával Bocskói Bocskay Miklóst szatmári főispánként titulálják.³ Ugyanebben az időben egyre gyakrabban találkozunk vele Báthory Gábor társaságában, fejedelmi tanácsadóként.⁴ Ugyanúgy egy 1609-ben zajló zálogosítás kapcsán is Báthory Gábor királyi tanácsadójaként említik.⁵

Nagy Iván azon a véleményen van, hogy a fejedelemnek tett szolgálataiért Báthory Gábor emelte őt bárói rangra 1608-ban.⁶ Később Bocskay Miklós Bethlen Gábornak is tanácsadója lett. Kempelen Béla véleménye ezzel szemben úgy gondolja, hogy Bocskay Miklós rangban való emelkedése korábbi keltezésű, és a lehetséges dátumként 1598. március 29-ét jelöli meg. Sajnos a rendelkezésünkre álló információk alapján egyik állítást sem tudjuk megfelelően dokumentálni.⁷

Bocskay Miklós 1585-ben házasodott, és feleségül vette Berzeviczi Juditot. Házasságukból két gyermekük született, az általunk vizsgált Bocskay István és egy Anna nevű leány.⁸

Bocskay Miklós 1621-ben 54 éves korában távozott az élők sorából.⁹

Visszatérve Bocskay Istvánra, Miklós fiára, a legtöbb információknak életéről a temetésén elmondott beszédekből van. A templomban elhangzott temetési beszéd alapján 63 éves korában halt meg, tehát születési éve 1609.¹⁰

Bocskói Bocskay István első felesége lónai Lónyay Zsuzsanna volt. Lónyay Zsuzsanna, Lónyay Zsigmond második, a Bánffy Erzsébettel kötött házasságából született lánya volt, akinek testvére, Anna először Wesselényi István, majd 1659-től Kemény János, a jövődöbéli erdélyi fejedelem felesége lett.¹¹ 1655-ben Wesselényi Ferenc kérésére megtörtént a vagyoneosztás Bocskay István felesége, Zsuzsanna és testvére, Anna között. Ekkor Zsuzsanna még a zempléni főispán felesége volt.¹² Bocskay

István első feleségének halála 1656-ban következett be, és a szerdahelyi templomban temették el 1656. november 12-én. A temetési szertartáson Medgyesi Pál végezte a szolgálatot, és 25 oldalas beszédét Sárospatakon nyomtatták ki egy év múlva.¹³

Egy idő után Bocskói Bocskay István feleségül vette Török Katát, és ez a házasság 15 évig tartott. A búcsúvers alapján a szenvedő, beteg férjét hűségesen ápoló második feleség, Török Kata családi származásának felderítése kissé körülményes volt, de megállapítható, hogy a kömlői Török családból származott. A házasságuk megkötése valamikor 1657-ben történt. Ez a házasság nem volt az első Török Kata számára sem, ugyanis Bethlen János, Bocskay István menekülését leírva Török Kata menekvéséről is beszámolt, aki Bocskay mostohafiát is vitte magával.¹⁴ Úgy tűnik azonban, hogy nem csupán ez az egy mostohagyermek volt, ugyanis Görgei Pál említést tesz a négy fiúról, akik az özvegyet gyászában vigasztalhatják a férje halála után.¹⁵ Török Kata első férje Klobusiczky András volt, és ebből a házasságból születek Pál, Ferencz, János és György.¹⁶

Bocskay István halála után mostohafiai édesanyjukkal együtt örökölhették a zempléni főispán vagyonát abban az esetben, ha apjukkal tiszteletteljesen viselkednek.¹⁷ Ferencz, Pál és György némileg mostohaapjuk karrierjét követték, ugyanis 1681-től ott találjuk őket Zemlén megye hivatalnokai és vezetői sorában.¹⁸

Diószegi Sámuel, mint a Sárospataki iskola tagja prédikációjában Bocskay Istvánt mint a sárospataki tudományok várának igen nagylelkű adakozóját említi meg.¹⁹ Ugyancsak a prédikációkból megtudjuk, hogy István fiatal korában édesapja oldalán Bethlen Gábor környezetében nevelődött. Ezután a Rákócziak udvarának igencsak gyakori jelen levő tagja, vendége volt.²⁰

Ha az apa, Bocskay Miklós rangbéli felemelés dokumentuma hiányzik, a fia, Bocskay István esetében tudjuk, hogy 1638. március 17-én bocsátották ki azt a diplomát, amely által a fejedelem bárói rangra emelte őt.²¹

Bocskay István némileg követte édesapját a karrierjében, ugyanis 1647-ben Zemlén megyei főispánná nevezték ki, valamivel később, 1655-től a királyi Tábla tagjai között találjuk. Zempléni főispánként Bocskay István nem csupán az adminisztrációban vállalt aktív szerepet, hanem a katonai életben is. 1653-ban bocskói Bocskay Istvánt ott találjuk kapitányi rangban Kemény János seregében. Maga Kemény János dicsérő szavakkal méltányolta Bocskay István kapitányát.²² 1661-ben ugyanazt a Bocskayt egy 200 katonát számláló csapat élén találjuk a törökök elleni küzdelemben.

Bocskói Bocskay István élete 1667-ben döntő fordulathoz érkezett, ugyanis jelen volt Besztercén a Habsburg-ellenes nemesek találkozóján és aktívan részt vett a mozgalomban.

A beszercei országgyűlésen való részvétel által Bocskay Istvánt is elragadta a Habsburg-ellenes szövetség lendülete. Ebben a pillanatban a Wesselényi családdal való kapcsolata megváltozott, habár ez a kapcsolat az első felesége halálával háttérbe szorult (első felesége Wesselényi feleségének testvére volt), most megerősödtek a régi kötelékek.

1669-ben a dolgok újabb forduloponthez érkeztek. Zrínyi Péter horvát bán a nemesi küzdelem sorsát némileg megváltoztatta azáltal, hogy lányát, Ilonát I. Rákóczi Ferencsel házásította össze. Zrínyi és Rákóczi célja az volt, hogy a magyarországi hatalmat megszerezzék a Habsburgok ellenében, és Apafi Mihályt erdélyi fejedelemségből leváltásák. Ennek az utóbbi törekvésnek azonban nem számított következményei lettek, nevezetesen az, hogy mozgalmuk nem remélhetett erdélyi támogatást.²³ Ebben a tervben meggyőzték és a maguk oldalára állították Bocskayt is, aki akkor már eléggé előrehaladott korban volt.²⁴

1670-től Bocskay István az elindított mozgalom egyik alapemberévé lett. Azonban ennek a mozgalomnak legfontosabb embereit sorban semlegesítették és bezárták. Úgy tűnik, hogy saját testamentumának elkészítése kapcsolatban volt ezekkel a fejleményekkel. Az 1670 januárjában kelt végrendeletében vagyonát elsősorban feleségére hagyta, aki azonban Bocskay életében nem hozhatott döntést a hagyatékkal kapcsolatban. Bocskay halála után azonban ő és fiai teljes joggal rendelkeztek a vagyon felett.²⁵ A testamentum megfogalmazása jelölte a helyzet komolyságát is. A hír, hogy a rend helyreállítása érdekében jelentős Habsburg katonai haderő közeledik Magyarországra, mindenkit aggodásra készítetett. Ebben a helyzetben a szövetező nemességnek nem volt más kiútja, mint menekülni a megtorlás elől. Bocskay István hátrahagyva feleségét és vagyonát Máramarosba menekült, ahonnan egy idő után folytatta útját Erdélybe.²⁶ Felesége, egyik mostohafiával követni akarta Bocskayt számkivettségében,²⁷ de Rákóczi fejedelem özvegyének emberei elfogták és átadták Szatmár várában a németeknek.²⁸ A fiút néhány nap után szabadon engedték, aki Apafi fejedelem udvarában keresett menedéket. Török Katát, Bocskay feleségét azonban 1670 augusztusáig fogva tartották.²⁹

Bár a mozgalom kezdetén nem volt vezető szerepe Bocskaynak, de a helyzet úgy hozta, hogy később a felkelés egyik jelentős szereplőjévé vált. A bukás után a család minden vagyonát elkobozták és menekülni kényszerültek.

Bethlen János tudósítása, feljegyzései alapján 1672 nyarán – Kemény János fejedelem özvegye – Lónyay Anna, Bocskay feleségével együtt erdélyi tartózkodásuk idején bátorították és buzdították a számkivettségben levő magyar nemességet, hogy vegye fel a küzdelmet és visszanyerje pozícióit.³⁰

Bocskói Bocskay István 1672 karácsonyának előestéjén halt meg Kolozsváron, és 1673. május 29-én a Farkas utcai templomból temették el.³¹

Ha Bocskay István életéről, neveltetéséről és aztán a nemesek szövetkezésében betöltött szerepéről csupán részleges adataink vannak, haláláról és temetéséről már bővebb információk állnak a rendelkezésünkre. A temetésen elhangzott gyászbeszéd is érdekes adatokat nyújtanak Bocskay életének egyes eseményeiről.

Ezek szerint a zempléni főispán halála egy kolozsvári bérlakásban következett be. Halálának okát nem ismerjük, de a temetési búcsúztató egyik költeménye megemlíti, hogy felesége mindvégig mellette volt, betegségében ápolta és gondozta, és vigyázott a „nehéz végtagjaira”. A költeményből az is kiderült, hogy a zempléni ispánt betegsége szinte ágyhoz kötötte, és képtelen volt önmagától, segítség nélkül felemelkedni.³² Bethlen János is korabeli eseményeket tárgyalva 1670-ben úgy ír Bocskay Istvánról, mint egy idős emberről, aki nagyon sokat szenvedett.³³

Bocskay István temetése, tekintettel magas társadalmi rangjára, a korabeli szokásoknak megfelelően lett megszervezve és zajlott le. Abban az időben egy temetés a közösség életének egyik fontos eseményének számított. Minél magasabb rangú volt az elhunyt, a temetési szertartást annál pompásabban tartották meg. Bár Bocskói Bocskay István száműzetésben levő nemes volt, temetését mégis rangjának megfelelően és azt jelzően szervezték.³⁴

Mint a református vallás, a református papság, valamint a református felekezeti oktatás lelkes támogatóját, Bocskay Istvánt a kolozsvári legjelentősebb református templomban, a Farkas utcai templomban temették el.³⁵

Temetésén hat lelkész mondott beszédet és szolgált a kálvinista vallás kánonja szerint. A korabeli temetkezési szokások túllépték az egyház által követelt szabályzatokat. Ez a szertartás sem követte az egyszerűség elvét, és azt sem, hogy csupán egy gyászbeszéd hangzódjon el. Az erdélyi protestáns társadalom nem mindig tagozódott be az egyházi utasítások mögé, és továbbvitte az egykori hagyományokat. A temetéseken elhangzott beszédek is ezt a vonalat követték, és híven tükrözték az akkori társadalmi különbségeket.

Míndezeknek megfelelően sokszor nagyon hosszú időre volt szükség, hogy a temetési szertartást a hagyományok szerint szervezzék meg. Ez magyarázza azt a tényt is, hogy bár a zempléni ispán halála 1672 karácsony szombatján következett be, temetési szertartását csupán a következő év májusában tartották meg.

A temetést megelőző időben a harangokat naponta kétszer is meghúzták az elhunyt emlékére. A temetés időpontját is úgy állapították meg, hogy mindenki, aki szándékozik, részt tudjon venni. Az időpont meghatá-

rozásával sor került a temetésszervezés elindítására is. Elsősorban összeállították a temetésre meghívottak jegyzékét. Bár nem maradt fenn ez esetben a meghívottak névsora, biztosak vagyunk, hogy a korabeli szokástól itt sem tértek el.

A szokás előírta, hogy a nemesek temetésén több lelkész végezzen szolgálatot, mondjon beszédet. A zempléni ispán temetésén öt híres kálvinista lelkész végezte a szolgálatot, éspedig: Göcsi Pál, Técsi János, Porcshalmi András, Diószegi Sámuel és Tolnai István.³⁶

Öt beszéd a lelkészek prédikációjából egységet képezett, mindegyik a maga jól meghatározott szerepét és helyét töltve be. Ugyanakkor a korabeli szokásokhoz híven írt költemények, az elhunyt ismeretségi köre legfontosabb egyéniségeinek búcsúzási alkalma volt. Bocskay István temetésén elhangzott beszédek és költeményeket egy leveles nyomtatványként a temetés után kiadták. Így az elhangzott orációk bővített változatai megtalálhatóak az 1674-ben kiadott nyomtatványban. Técsi János csupán 1674. február 20-án, a temetés után majdnem egy évvel véglegesítette beszédét görgényi kúriájában.

Ha a szertartáson szolgálók sorsát kutatjuk, megtudhatjuk, hogy Porcshalmi András kolozsvári református esperest kivéve, mindannyian száműzetésben élő lelkészek voltak. Így vagy már régebről ismerték Bocskay Istvánt, vagy a számkivettség és sorsközösség ismertette össze őket. A feltételezésekből azt sem zárhatjuk ki, hogy mivel Bocskay István a lelkésznevelés, majd a lelkészek lelkes támogatója volt, sokukat vendégül látta, mint egy jó és adakozó vendéglátó, ahogy róla feljegyezték. Maguk a temetési beszédek sokszor kihangsúlyozzák az elhunyt ilyen nemű nemes tulajdonságait, de sajnós a konkrétumok hiányában csupán a feltételezések talaján kell maradnunk.

Göcsi Pál nyitotta meg a prédikációk sorozatát már a családi lakásban. A ház előtt Técsi János szentbeszéde következett. A szertartást aztán a templomban folytatták Porcshalmi esperes beszédével, amelyet a Bocskay család családfájának bemutatása követett. Ezután következett Diószegi Sámuel orációja.

A Tolnai Sándor által megfogalmazott költeményekben az elhunyt elsősorban Erdély fejedelmétől búcsúzott, aki a csapásokban támogatója és védelmezője volt. Azután a fejedelemasszonytól, mint pártfogótól, majd a fejedelmi rendektől való búcsúzás következett. A halott búcsúzott továbbá Magyarországtól, mint hazájától, és kiemelten Zemplén megye közösségétől, majd a sárospataki református iskolától és templomtól, a kolozsvári templomtól, az özvegyen maradt feleségétől és Soós Györgytől, mint egyedüli életben levő férfiágú rokonától.³⁷ Nagy Iván megállapítása szerint Bocskay István örököse bizonyára ez a Soós György lehetett, kettőjük kapcsolata ismerős volt a kortársak számára.³⁸ Dokumen-

tummal alátámasztható a Bocskay István és Soós György közötti kapcsolat, hiszen egy rendeletben arról intézkedtek, hogy a Bocskay István–Soós György–Andrási Miklós-ügy megoldása sürgősen kéretik.

Mégis, mivel nincs tudomásunk egy más végrendeletről, az 1670 januárjában keltezetett tartjuk valószínűbbnek, de ez nem zárja ki teljesen a Nagy Iván által megállapítottak esetleges igazságát. Visszatérve a szerzőtáron elhangzott költeményekre, még meg kell állapítasuk, hogy nyomtatásban nem a prédikációkkal egy időben jelentek meg, hanem csupán 1899-ben, a Protestáns Szemlében.³⁹

Bocskay István temetésével kapcsolatosan, a Farkas utcai református templom múlt századi restaurálása idején érdekes szempontok kerültek felszínre a templomban feltárt sírokkal együtt. Többek között, akkor fedezték fel Bocskay István zempléni főispán sírját is. A templom hájójában 1911-ben a zempléni főispán 26-os jelzetű sírja mellett Apaffy György, Bethlen Klára és Bánffy György temetkezési helyét is feltárták.⁴⁰ Bocskay István sírjában egy törött kardot és egy lándzsa maradványait találták: tárgyak, amelyek az elhunyt társadalmi helyzetét voltak egykor hivatottak jelezni.⁴¹ A koporsóban egy sor textilanyagot találtak és más tárgyakat, mint: koporsóborítót, ruhatárgyakat – nadrágot, sapkát, zakót –, különféle ezüst szegeket, ezüstből készült betűket és egy feliratot.⁴²

Feltevődik a kérdés, hogy volt-e rokoni szál, kapcsolat Erdély fejedelme, a kismarjai Bocskay István és

a zempléni főispán, Bocskay István között. Nyilvánvaló, hogy mindkét család ugyanannak a családfának külön-külön ágát képezi. 1478-ban a Bocskay család egyik fia, György, mint négy fiú apja jelenik meg. A négyből kettő, Bocskay Simon és Gergely voltak a két későbbi Bocskay család ősei. Simon unokaöccse lett Erdély fejedelme, és Gergely dédunokája lett a zempléni főispán. Gyakorlatilag tehát kismarjai Bocskay István, a fejedelem bocskói Bocskay István nagybátyja volt.

A fejedelem Bocskay István halálakor, a főispán Bocskay István édesapja a kassai gyászmenet tagja volt, és úgy emlegették, mint a fejedelem legközelebbi rokonainak egyikét.⁴³ A fejedelem rokonai között emlegették még akkor Bocskay Miklóst, Bánffy Dénest az unokatestvérét, aki Bánffy Kristóf és Bocskay Judit fia volt, valamint Horváth Györgyöt mint sógorát, aki testvérének, Bocskay Krisztinának férje volt.⁴⁴ E temetés időpontjában Bocskay Miklós fia, István még nem született meg, következésképpen a két Bocskay István soha nem találkozhatott.

Bizonyos módon mindkét egyéniség, a fejedelem és a főispán is kötődött Kolozsvár városához. Kismarjai Bocskay István – a későbbi fejedelem – 1557-ben Kolozsváron született, és amint már részletesen kifejtettük, bocskói Bocskay István Kolozsváron halt meg 1673-ban, és ott temettetett el a következő évben.

Riesz-Fogarasi Enikő

JEGYZETEK

¹ *Szomorú halotti pompa*, 1674. (a továbbiakban: Szomorú halotti pompa) Akadémiai könyvtár, Kolozsvár. Itt két példányt őriznek ebből a leveles nyomtatványból, ebből az egyik Korda László tulajdonában volt 1753-ban. Feldolgozta Erős Klára egy pár évvel ezelőtt egy állami vizsga keretén belül.

² *Nagy Iván*: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. vol. II. Bp., 1858. (a továbbiakban: Nagy i. m.) 134.

³ Bocskay István. *Levelek*. (coord. dc) Benda Kálmán, Buc., 1992. 279.

⁴ *Libri regii*, vol. 8. 70–70 b, 71–72. CD.

⁵ *Libri regii*, vol. 8. 156–156 b, 1609. február 27-én. CD. Nagy i. m. 134.

⁶ Nagy i. m. 134.

⁷ *Kempelen Béla*: Magyar Nemcs Családok. Bp., II, 1911, 254.

⁸ *Felcségt és gyerceit egy birtokátruházás során említik 1620. február 25-én*. Lásd: *Librii regii*, vol. 12 159–159 b CD.

⁹ Bocskay István. *Levelek*. 279. Az epitáfium a következő verset tartalmazza:

„Erectos animos leo victoremque corona
Prudens serpentis nome net omen habet.
Non frustra est, quaecumque gerunt gerosa Icones.
Pectora primatum scepta verenda notant.
Inde fix ut constans animo, cristata coronam
Regalem patrolam casside tecto gerant.
Divitris unhcent alii, sed sufficit unum.
Ingenu pretio, et regis amore frui.”

Vesd össze: *Sándor Imre*: A kismarjai Bocskay család. In: *Genealógiai füzetek*. 1904. II. (a továbbiakban: Sándor II.) 10.

¹⁰ Szomorú halotti pompa, 1–47.

¹¹ Nagy i. m. Lónyay család – Lónyay Anna és Kemény János esküvője 1659 októberében volt Aranyosmgygyescn. Lásd: *Kemény János és Bethlen Miklós művei* (V. Windisch Éva), Bp., 1980. 392.

¹² Sándor II. 6.

¹³ *Köblös Zoltán*: Halotti beszédek az Erdélyi Országos Múzeum és kolozsvári református kollégium Könyvtárában. *Genealógiai füzetek*. 1905. nr. 4. 44.

¹⁴ *Bethlen János*: Erdély története (1629–1673). Bp., 1993. (a továbbiakban: Bethlen i. m.) 378.

¹⁵ Szomorú halotti pompa, [6]

¹⁶ *Sándor Imre*: A kismarjai Bocskay család. *Genealógiai füzetek*. 1904. nr. I. (a továbbiakban: Sándor I.) 6.

¹⁷ Sándor I. 6.

¹⁸ Sándor I. 7:

Ferenc – 1682–1686 – Zemplén vármegye alispánja, királyi tanácsadó, Arad vármegye ispánja

Pál – 1683–1685 – Zemplén vármegye alispánja

György – 1681 – Zemplén vármegye notárius helyettese.

¹⁹ Szomorú halotti pompa, [45]

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Librii Regii*, IX. 96.

²² *Ioan Kemény*: *Memorii*. Pap Ferenc fordította, Camil Mureşan előszavával, szerkesztette Ştefan J. Fay, Cluj-Napoca, 2002. 239.

²³ Bethlen i. m. 370.

²⁴ Bethlen i. m. 378.

²⁵ Sándor I. 6.

²⁶ Bizonyára Aranyosmeggyes.

²⁷ Bethlen i. m. 378.

²⁸ Bethlen i. m. 378.

²⁹ Bethlen i. m. 382–383.

³⁰ Bethlen i. m. 470.

³¹ *Poroshalmi András*: Ember életet jól kormányzó mesterség. In: Szomorú halotti pompa. Kolozsvár, 1674.[17].

³² Szomorú halotti pompa, [48]; Bethlen i. m. 378.

³³ Bethlen i. m. 378.

³⁴ A nemesi temetkezésről bővebben lásd: *Kovács András*: A kolozsvári Farkas utcai templom címerci. Bp., Kolozsvár 1995. (a továbbiakban: Kovács i. m.) 39–40; *Jakó Klára*: Adalék fejedelmek temetkezésének kérdéséhez. In: Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára. Kolozsvár, 1996. 233–247; *Szabó Péter*: Uralkodó temetéseink kérdéséhez. In: *Horn Ildikó*: Tündérország útvesztői. Bp., 2005. 301–320, 320–342.

³⁵ Bethlen i. m. 370.

³⁶ Szomorú halotti pompa, [40/47]

³⁷ „Te is Colosvari reformalt Corona
Hideg csontjaimat ki vrottod szallasra
Vegen rendelete volt Isten hatarodra
Fenyekedgyek rajtad az Urnak orczaja”

Tolnai S. István: Bucsúztató Bocskay István fölött. In: *Protestáns Szemle*, 1899. nr. 1. 623.

³⁸ Sóváradai Soós György, Soós János, Sáros vármegye alispánjának és első feleségének, Usz Évának fia, a Wessclényi-mozgalom híve és aktív tagja, éppen ezért kénytelen hazáját és vagyonát elhagyni és Erdélybe menekülni Bocskayval együtt. Nagy Iván szerint Bocskay István neki hagyta vagyonát, mivel a Michban nemzetség utolsó sarja volt. Soós György felesége, Barkoczy Éva vagyona is elveszett, azonban a rend magyarországi helyreállása után visszakapták. Lásd: Bethlen i. m. 664; Nagy i. m.: Sóváradai Soós család.

³⁹ Kiadva Sámuel Aladár: Tolna S. István: Bucsúztató Bocskay István fölött. In: *Protestáns Szemle*, 1899. 614–623.

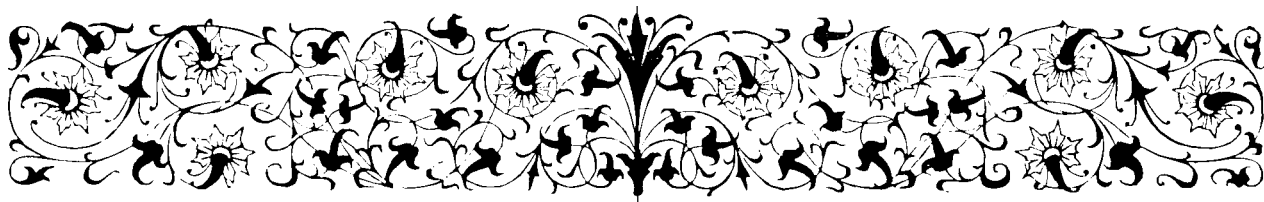
⁴⁰ *Entz Géza*: A Farkas utcai templom. In: Kovács i. m. 28.

⁴¹ Kovács i. m. 44.

⁴² Református Kerületi Levéltár, Kolozsvár, I. C., 11–37.

⁴³ *Horn Ildikó*: Tündérország útvesztői. Bp., 2005. 324.

⁴⁴ *Ibidem*.



VÁROSOK ÉS MEZŐVÁROSOK KIVÁLTSÁGAI A PECSÉTVIASZ HASZNÁLATÁVAL KAPCSOLATBAN A MAI SZLOVÁKIA TERÜLETÉN

„... a városoknak és mezővárosoknak is van a királyoktól és fejedelmektől nyert hiteles pecsétjük, a melynek az előttük fenforgó és közöttük fölmerülő tényekre és dolgokra nézve teljes ereje van”.¹ Az 1514/1517-ben kiadott Magyar szokásjog gyűjteményében (Tripartitum) Werbőczy István ezekkel a szavakkal írja le a magyar városok pecsétjeinek funkcióját és jogi kötelezettségét. Meglepő, hogy ezeknek a pecséteknek a hitelességét elismeri, miközben nem veszi figyelembe a városi pecsétek kategóriáknak megfelelő közelebbi csoportosítását (ami ebben az időben már élesen elhatárolódott a királyságon belül). Werbőczy nagy hangsúlyt fektetett a pecsét használati jogának eredetére (ami a királytól származik), valamint annak felhasználási körére – vagyis az ilyen pecsétek jogi súlyára csak a városokon belül. A városi pecsétek jogi erejét illetően itt egy általános nézet tükröződik vissza, mégpedig a Magyar Királyság írásosságát biztosító intézmények pecsétjeinek hitelességével kapcsolatban. Érvényes volt, hogy teljes hitelessége (jogi ereje) csak a királyi pecsétnek volt, a többi pecsét kiadója függött tőle.² A Tripartitum szerint „*Hiteles, mintegy közhittel felruházott az, a melynek hinni kell. Ilyen van sajátképen a fejedelemnek, az ország rendes biráinak, valamint a káptalanoknak és a konventeknek. A levélre helyezett ilyen hiteles pecsét, minden tényt, a mi azokban a levelekben kitéve és előadva van, megerősít.*”³

Mivel általánosan véve a mindennapi írásos kommunikáció résztvevői közül csak keveset ismerünk, mint például a hiteles pecsét tulajdonosát, tehát éppen a pecsét színe volt az, ami a tulajdonost egyértelműen felfedte a címzett előtt.⁴ A mi környezetünkben eleinte csak a vörös színű pecsétviaszt tekintették kiváltságosnak, de a vörös szín, mint kiváltságos vagy kizárólagos értelmezése csak a 15. század első felében állandósult. Ennek eredete egyértelműen a Német Birodalomból származik, ahol hasonlóan mint a Magyar Királyságban, Zsigmond uralkodott (1433-tól császár is). Itt a vörös színű pecsét a szabad grófok rangjával kötődött össze, később a bárókéival is, ennek mintájára később a Magyar Királyság területén a vörös pecsét (az

országos tisztviselők kivételével) az örökös grófok (*comes perpetuus*) ismertetőjele volt, ennek ellenére a királytól származó egyedi privilégium birtoklása is szükséges volt.⁵ Európában a különböző színű pecsétek divatja már a 12. század első felében megjelent, de ez eleinte nem jelentett semmilyen különlegességet vagy kiváltságot a használójának. Elsősorban az adott intézmény kancelláriájának szokásai voltak a mérvadóak, csak fokozatosan a 14. század végétől jelenik meg a pecsétek hierarchikus felosztása a különböző színű pecsétviaszok alapján, mikoris a legmagasabb rangja a vörös színnek volt, a létrán ezt a zöld, fehér, majd a fekete viasz követte.⁶

Térjünk még vissza a Tripartitumhoz, ami a középkor végi Magyar Királyság szociális és jogi struktúrájának hű visszatükröződése. Ezért meglepő, hogy tekintettel az előbb említettekre, itt nem találunk semmilyen megjegyzést a vörös pecsétviasz kiváltságos mivoltáról. Mindenhol csak a pecsét használójának funkciójára és rangjára fektetnek nagy hangsúlyt. Másként mondva, valószínűleg éppen a funkciók (illetve a társadalmi pozíciók) voltak egyértelműen köthetők a vörös pecsét használatához, amiről az a tény is árulkodik, hogy a vörös pecséttel ellátott királyi privilégiumokat soha nem címezték intézményeknek (vagy azok előjáróinak), hanem csak személyeknek (nemzetségnek) és az ő köreiken kívül található csoportoknak. A városok esetében is ezzel függ össze a hiteles pecsét elismerése (redukálása), mert a jelentős és kiváltságokkal rendelkező magyar városok, melyek helyzete Zsigmond 1405-ben kiadott dekrétuma után stabilizálódott, mégpedig egy újabb kiváltságos réteg megjelenésével a magyar társadalomban.⁷ A 15. század felétől szintén igyekeztek megszerezni a vörös pecsét használatának privilégiumát, hogy ezzel szimbolikusan is kihangsúlyozzák kiváltságos státuszukat. Végül a középkor végén a magyar városok és mezővárosok pecsétjeinek a színe kellőképpen reprezentálta azok társadalmi rangját és megfelelően megkülönböztette őket egymástól.

A mi környezetünkben (de országos viszonylatban is) a vörös pecséttel ellátott legrégebbi privilégium Kassa

város címeres oklevele 1453. február 7.-ről, amiben V. László király a címer javítása mellett engedélyezte a kassai polgároknak a vörös színű pecsétviasz használatát.⁸ Tehát hasonlóan, mint a városi címereslevelek esetében, a vörös pecsét privilégiumával is, Kassa megelőzte a többi kiváltságos várost a királyságban. A mai Kelet-Szlovákia régiója ezen a téren korán a fejlett területek közé került, amiről az is árulkodik, hogy csak négy hónappal később – 1453. június 5-én – Bárdfa is elnyerte a vörös pecsétviasz kiváltságát a címereslevéllel együtt.⁹ Valamikor 1455. előtt ezt a kiváltságot Lőcsének is meg kellett kapnia, de az *armales* elégett a városban pusztító tűzvészben 1550-ben.¹⁰ 1456-ban Körmöcbánya¹¹ és 1459-ben Pozsony¹² városa is részesült ebben a kiváltságban. Az összes feltüntetett esetben az oklevélben a vörös színű pecsétviasz használatára való jogot Buda városának szokásaitól eredeztetik, hiszen ennek a városnak a Magyar Királyságon belül speciális és kiváltságos rangja volt. Már 1308-ban megállapították róla, hogy az a „király székhelye és a legnagyobb a városok között.”¹³ Ezért a budai kiváltságok a magyar városok mintájává váltak más, részleges privilégiumok adományozása esetén is, mikoris ezeknél a településeknél meg volt annak a lehetősége, hogy hasonló szabad királyi város rangra emelkedhetnek. Figyelemre méltó, hogy Buda városa formálisan a vörös színű pecsétviasz használatának kiváltságát (a címerrel együtt) csak I. Lipót királytól kapta meg 1703. október 23.-án,¹⁴ tehát abban az időben, amikor a mi municipált környezetünkben már huszonkilenc privilégiumot ismerünk (azok megerősítéseivel együtt), ami a vörös pecsétviasz használatával kapcsolatos. Ezzel ellentétben, amikor Pozsony városa elnyerte a vörös pecsétviasz használatnak privilégiumát, már csak általános indoklást találunk az oklevélben, miszerint a többi szabad királyi város mintája alapján kapta. Ez így történt 1463-ban is, amikor Késmárk¹⁵ részesült ebben a kiváltságban és 1496-ban is Selmecebánya esetében.¹⁶ A középkor végén ezt a jogot más városok is megszerezték, mint Eperjes (1508),¹⁷ Korpona (1510),¹⁸ Besztercebánya (1516),¹⁹ Szokolca (1524)²⁰ és Trencsén (1527)²¹.

Miután a Habsburgoknak sikerült elfoglalniuk a magyar trónt, a vörös színű pecsétviasz használatára jogosító privilégium adományozása tömegesen történt, és nem csak a Magyar Királyság területén, hanem a Habsburgok birodalmának többi részén is. A mi területünkön ezt az elsők között az újonnan kinevezett szabad királyi városok szerezték meg, mint például Kisszeben 1533-ban²², Modor 1577-ben és 1607-ben,²³ Bazin és Szentgyörgy 1647-ben.²⁴

A másik csoportba a mai Közép-Szlovákiában található (főleg bánya-) városok tartoznak, mint Zólyom (1563), Breznóbánya (1568), Újbánya (1582), Zólyomlipcse (1582) és Libetbánya (1583).²⁵ Valószínűleg pont a bá-

nya jelleg volt a mérvadó Németlipcse esetében Liptó megyében, amikor 1604-ben megkapta a vörös színű pecsétviasz használatának privilégiumát, amit 1712-ben meg is erősítettek.²⁶

Lőcséről már megállapítottuk, hogy a város címeres levelet és vele együtt a vörös színű pecsétviasz használatát engedélyező kiváltságot kapott még valamikor 1455 előtt. 1550.-ben egy katasztrofális tűzvész pusztított a városban, amiben megsemmisült az *armales*, ezért Lőcse lakosai az oklevél renovációját kérték, így a város újra megkapta ezt a kiváltságot. Ehhez hasonlóan 1603-ban és 1609-ben Korpona kiváltságlevelét is megújították, amit eredetileg 1510-ben szerzett, amikor a város jogait is megerősítették.²⁷ Késmárk esetében is 1655-ben az 1463-ban kiadott kiváltság megerősítéséről van szó, aminek a részét képezte a vörös színű pecsétviasz használata.²⁸ Szepes megye területén további városok is megszerezték a vörös pecsét használatának jogát: 1632-ben Igló,²⁹ 1647-ben Szepesszombat,³⁰ de közülük a legfontosabb megemlíteni a 16 szepesi város provinciáját. A provincia azután keletkezett, hogy 1772-ben újra visszacsatolták a Magyar Királysághoz a tizenhárom szepesi város területét, ami még 1412-ben került lengyel zálog alá. Ezután Mária Terézia 1774-ben elrendelte egy új provincia létrehozását, amit kiegészített Ólublóval, Gnédzával és Podolinnal,³¹ a vörös színű pecsétviasz használatának privilégiumával is ellátta az ide tartozó városokat (Gnédza, Podolin, Ólubló, Lubic, Mateóc, Poprád, Ruszkin, Szepesbéla, Igló, Szepesszombat, Szepesváralfa, Szepesolaszi, Vágör, Duránd, Felka, Ménhárd).³²

Tehát megállapíthatjuk, hogy ha a vörös pecsétviasz használatára jogot biztosító összes kiváltságlevelét számát vesszük figyelembe, a mi területünkön mintegy harminchárom ilyen okmányról beszélhetünk, ezek harmincnyolc városi településnek biztosítottak kiváltságokat. Ezek közül viszont öt esetben régebbi oklevél megújításáról van szó (1603 és 1609 Korpona; 1712: Németlipcse; 1655:Késmárk), valamint egy alkalommal inkább a megsemmisült oklevél renovációjáról beszélhetünk (1550:Lőcse).

A mi területünkön ismerünk olyan kiváltságleveleket is, amikben más színű pecsétviaszról van szó, konkrétan a zöld és fehér színű pecsét használatának privilégiumáról.

A legrégebbi ismert eset egyértelműen Oszlány városa, ami már valamikor I. Mátyás király idejében, vagyis 1458 és 1490 között megszerezte a vásár tartásának privilégiumát, egyúttal címet és a zöld színű pecsétviasz használatának kiváltságát is elnyerte. Az oklevél sajnos az elkövetkezendő harcokban a magyar trónért és Kázmér lengyel hadseregének betörésekor 1491 és 1492 között elégett, ezért II. Ulászló király 1503-ban renoválta.³³ Deperditátumok a címeresoklevelek és a zöld

színű pecsétviaszt engedélyező kiváltságlevelek is, amiket 1490 és 1511 között a vöröskői uradalom városai, Cseszte és Alsódiós szereztek. Ezekben az esetekben is fel voltak tüntetve a vásár tartásának jogához fűződő kiváltságok.³⁴

Zsolna egy speciális esetet képez, több városi kiváltság is tulajdonában volt, így a középkor vége felé áhított a vörös színű pecsét használatára jogosító kiváltság után. Zsolna város polgárai minden igyekezetük ellenére csak a zöld színű pecsét használatát szereztek meg, ami a földesúr pozíciójából nézve korlátozta a polgárokat a szabad királyi várost illető teljes jogok használatában. Zsolna esete különleges abból a szempontból is, hogy az általánosan ismert esetekkel ellentétben a zöld pecsét és az ezzel járó kiváltságok használata denotálta a település társadalmi felemelkedését, ami ebben a helyzetben nem helyénvaló, ugyanis Zsolnát már legkésőbb a 14. század végén városnak (*civitas regia*) tekintették, tehát a zöld színű pecsétviasz használata nem jelenthette a város szimbolikus felemelkedését, inkább ellenkezőleg. A létező okiratok megerősítik, hogy Zsolna polgárai kezdetben nem használták a pecsét kiváltságait, ami szintén elegendő bizonyosságát nyújtja az ilyen privilégium „kiváltsága-inak”, ezt az állapotot 1531. év végéig tudjuk alátámasztani.³⁵ Mint még szó lesz róla, Zsolna polgárai továbbra sem adták fel a reményét annak, hogy ezen a helyzeten változtassanak.

Ki kell hangsúlyoznunk, hogy a zöld pecsétviasz használatára jogosító privilégium kiváltságainak jellege szimbolikus jelezte a rurális jelleg városi településre emelését, jogi szempontól is, hiszen a magyar városok ezt a fajta pecsétet a 16. század elejétől általánosan használták. Ebben a korszakban fejeződik be a városok differenciálódása a Magyar Királyság területén, aminek szimbolikus jelentése a különböző színű pecsétviaszok használatából tükröződik vissza. Bevált gyakorlatnak számított, hogy a régebbi hagyományokkal bíró mezővárosok, amelyek fejlődésük során nem érték el a szabad királyi vagy bányaváros rangot (de ez nem volt kizárólagos tényező), azok kancelláriájában továbbra is a színezetlen, természetes színű, esetleg a zöld színű viaszt használták, bizonyos esetekben a fehérét, mikoris ezt a gyakorlatot nem is igyekeztek alátámasztani valamilyen kiváltságlevél megszerzésével. Kissé más kategóriába tartoztak azok a települések, amelyek csak valamivel később (a 16. század elejétől) nyerték el jogi szempontból is a mezőváros státuszát, miközben ezek régebbi, falusi településekből jöttek létre, így a kiváltságlevél, ami bizonyos színű pecsétviasz használatát biztosította, szimbolikus a település gazdasági és jogi helyzetének javulását is jelentette.

A viszonylag nagy mennyiségű település ellenére, amelyek jogi szempontból legalább formálisan elérték

a városi település jellegét, a mai Szlovákia területén csak tizenegy esetben ismerjük a zöld pecsétviasz használatát engedélyező kiváltságlevelek szövegét, ezek hat várost érintenek. Az említettekén kívül még 1559-ből Deményről³⁶ és Újvároska-Leopoldról van szó, ami ezt a kiváltságot valamikor 1665 és 1705³⁷ között szerezte meg. A többi esetben a települések okleveleinek megerősítéséről van szó. Tudomásunk van arról is, hogy a vörös pecsétviasz használata előtt zöld színűt használtak Kisszebenben (1533 előtt), Újbányán (1582 előtt), Libetbányán (1583 előtt) és Iglón (1632 előtt),³⁸ de semmi sem utal arra, hogy az említett városok rendelkezzenek valamilyen kiváltsággal, ami erre felhatalmazta őket, hasonlóan, mint azt más, régebbi magyar település esetében is elmondhatjuk.

Végül nem szabad megfeledkeznünk arról a kiváltságról sem, ami a fehér színű viaszpecsét használatát engedélyezte Zsolna városának 1533-ban, ugyanis ebben az esetben is a kiváltság adományozása inkább csak szimbolikus értelemben jelezte a város kényszerített, földesúri mivoltát, amit az a tény is elárul, hogy ezt a kiváltságot a legjelentősebb települések konfirmációi után illesztették be, az előző uralkodók Zsolnának ajándékozott kiváltságai között furcsán mutatott.³⁹ Zsolna városi tanácsa, hasonlóan mint a zöld színű pecsétviasz használatának kiváltságát, a fehér színű pecsétet sem használta, sőt, egészen a 19. századig nem ismerünk olyan városi pecsétet, amit fehér színű viaszba nyomtak volna, bár maguk a polgárok a személyes levelezésük és a számlák igazolása során használták ezt a kiváltságot.⁴⁰ Figyelemre méltó, hogy Zsolna, miután megkapta a fehér színű pecsétviasz privilégiumát, elkezdte használni a zöld színű pecsétviaszt, ami egyezett a városi címer tinktúrájával is.⁴¹

Végül megállapíthatjuk, hogy a mai Szlovákia területéről negyvennégy kiváltságlevelet ismerünk, amiben szék bizonyos színű pecsétviasz (vörös, zöld, fehér) használatának engedélyezéséről, ezek negyvennégy városi települést érintenek. Ebből sajnos nyolc deperditum (elvesztett oklevél, csak említésből ismert) és további nyolc esetben csak a régebbi oklevél megerősítését ismerjük. Tartalmi szempontból csak tizenegy önálló oklevélről van szó, amiben a konkrét színű pecsétviasz használatának engedélyezése áll, hét kiváltság az armales részét képezi (tehát a címerrel együtt kapták), öt esetben a vásár tartásának jogával együtt ajándékozták, egy esetben földterületeket is ajándékoztak az oklevéllel, a maradék nyolc esetében különböző, más jellegű kiváltságok részeként engedélyezték a pecsétviasz használatát.⁴²

Vladimír Rábik
(fordította: Vida Beáta)

MELLÉKLET
(A pecsétviasz használatának kiváltsága)

ÉV	SZÉKHELY	A KIVÁLTSÁGLEVÉL TARTALMA	A VIASZ SZÍNE	ÉV	SZÉKHELY	A KIVÁLTSÁGLEVÉL TARTALMA	A VIASZ SZÍNE
1453	Kassa	címer + viasz	vörös	1582	Újbánya	viasz	vörös
1453	Bártfa	címer + viasz	vörös	1582	Zólyomlipcse	kiváltságok megerősítése + viasz	vörös
*1455 előtt	Lőcse	címer + viasz	vörös	1583	Libetbánya	viasz	vörös
1456	Körmöcbánya	viasz	vörös	1603	Korpona	megerősítés 1510	vörös
1459	Pozsony	viasz	vörös	1604	Németlipcse	kiváltságok megerősítése + címer + viasz	vörös
1463	Késmárk	címer + viasz	vörös	1607	Modor	megerősítés 1577 + címer	vörös
*1458–1490	Oszlány	címer + viasz	zöld	1609	Korpona	megerősítés 1603/1510	vörös
1496	Selmecbánya	viasz	vörös	1632	Igló	kiváltságok megerősítése + viasz	vörös
1503	Oszlány	vásár + címer + viasz	zöld	1647	Bazin	kiváltságok megerősítése + címer + viasz	vörös
1508	Eperjes	viasz	vörös	1647	Szentgyörgy	kiváltságok megerősítése + címer + viasz	vörös
1510	Korpona	birtok + viasz	vörös	1647	Szepesszombat	címer + viasz	vörös
*1490–1511	Alsódiós	vásár + címer + viasz	[zöld]	1655	Késmárk	megerősítés 1463	vörös
*1511 előtt	Cseszte	vásár + címer + viasz	[zöld]	1697	Oszlány	megerősítés 1565/1503	zöld
1516	Besztercebánya	viasz	vörös	*1665-1705	Újvároska-Leopold	vásár + pecsét (címer) + viasz	zöld
1523	Zsolna	viasz	zöld	1712	Németlipcse	megerősítés 1604	vörös
1524	Szokolca	viasz	vörös	1712	Újvároska-Leopold	kiváltságok megerősítése + címer + viasz	zöld
1527	Trencsén	viasz	vörös	1773	Demény	megerősítés 1559	zöld
1533	Zsolna	kiváltságok megerősítése + viasz	fehér	*1774	16 szepesi város provinciája	kiváltságok megerősítése + címer + viasz	vörös
1533	Kisszeben	viasz	vörös	1778	16 szepesi város provinciája	kiváltságok megerősítése + címer + viasz	vörös
1550	Lőcse	címer + viasz	vörös				
1559	Demény	vásár + címer + viasz	zöld				
1563	Zólyom	viasz	vörös				
1565	Oszlány	megerősítés 1503	zöld				
*1568	Breznóbánya	viasz	vörös				
*1577	Modor	viasz	vörös				

JEGYZETEK

¹ Márkus, D. (ed.): Corpus juris Hungarici. Magyar törvénytár. Werbőczy István hármaskönyve. Budapest. 1897, 246. o. (Part. II, Tit. 13, § 3).

² Has. ö. *Szentpétery, I.*: Magyar oklevéltan. Budapest 1930, 238–239. o., *Iffj. Szentpétery, I.*: A vörös viaszpecsét bizonyító ereje a középkorban. In: Emlékkönyv Szentpétery Imre születése hatvanadik évfordulójának ünnepére. Budapest 1938, (a továbbiakban: ifj. Szentpétery i. m.) 440–444. o., *Lamoš, T.*: Červená pečať kremnickej kancelárie. *Historica Slovaca* IV–V, 1945–1946, (a továbbiakban: Lamoš: i. m.) 228–229. o.

³ Márkus, D. (ed.): Werbőczy István hármaskönyve, 244. o. (Part. II, Tit. 13, § 2). Werbőczy szerint csak a magánszemélyek (funkciót nem betöltő) pecsétjei nem autentikusak „és az ilyenek nem lehetnek tartósak” (Part. II, Tit. 13, § 4).

⁴ Lamoš, T.: i. m.

⁵ *Iffj. Szentpétery, I.*: i. m., 442–443, 449–450. o.

⁶ Has. ö.: *Krejčík, T., Krejčíková, J.*: Úvod do české sfragistiky. Ostrava 1989, 14. o., *Hlaváček, I.*: Sfragistika. In: *Hlaváček, I.–Kašpar, J., Nový, R.*: Vademecum pomocných věd historických. Jinočany 1993, 276. o., *Buben, M.*: Encyklopedie heraldiky. Světská a církevní titulatura a realie. Praha 1994, 333–334. o., *Krejčík, T.*: Pečeť v kultuře středověku. Ostrava 1998, 65. o.

⁷ *Lehotská, D.*: Vývoj mestského práva na Slovensku. In: *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského – Historica* X, 1959, 103–106. o.

⁸ Archiv mesta Košíc, Tajný archív – C, Insignia, Nr. 3. *Tutkó, J.*: Szabad királyi Kassa városának történelmi évkönyve. Kassa 1861, 222–224. o., *Kemény, L.*: Kassa város címerlevelci. 23 Turul, 1892,

169–170. o. *Novák, J.*: Slovenské mestské a obecné erby. Martin 21972, 210. o. Legújabb: *Kirst, J.*: Erb mesta Košíc. Košice 1994, 14–16. o.

⁹ *Wagner, C.* (ed.): Diplomatarium comitatus Sarosiensis. Posonii et Cassoviae MDCCLXXX, 113–115. o., XII. sz., *Iványi, B.*: Bártfa szabad királyi város levéltára. I. 1319–1501. Budapest 1910, 114. o., 695. sz.

¹⁰ Has. ö. az 1. sz. Mellékletben. František Žifčák feltételezi, hogy Lőcse 1447–1455. évek között kapott címeres levelet. *Žifčák, F.*: K počiatkom Levočského erbu. In: Heraldika na Slovensku. Zost. M. Šišmiš. Martin 1997, 57. o.

¹¹ ŠA Banská Bystrica, Pobočka Kremnica, fond Magistrát mesta Kremnice, Tom. I., Fons 1, Fasc. 1, No. 39. Has. ö. *Lamoš, T.*: i. m., 235. o., *Rábik, V.*: Výsady miest a mestecíck o používaní farby pečatného vosku. In: Erbové listiny. Patents of arms. Ed. M. Šišmiš. Martin. (a továbbiakban: *Rábik, V.*) 2006, 104–105. o., 2. sz.

¹² Archiv hlavného mesta Slovenskej republiky Bratislavy, fond Mesto Bratislava, i. sz. 3271. *RÁBIK, V.*: Výsady, 106–107. o., 3. sz.

¹³ Anonymi Descriptio Europae orientalis anno MCCCXVIII exarata. Cap. 108. Ed. O. Górká. Kraków: Academia Litterarum Cracoviensis, MCMXVI, 49. o.: „Buda est sedes regni et maxima civitatum”.

¹⁴ MOL Budapest, A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii (a továbbiakban: LR) XXVII, fol. 1–7: „concedentes, ut memoratae civitatis nostrae Budensis cives, hospites et incolae ac eorum posterii ac successores universi, sigillo eiusdem civitatis quovis modo armorum insignis rebato et exsculpto universas et quaslibet litteras, quacunq[ue] de causa in medio corundem emanandas, cera rubea sigillare, huiusmodique sigillo in cera coloris praenotati quibuscunq[ue] litteris ipsorum appressa, sicut litteris seu sigillis aliarum litterarum ac regiarum civitatum nostrarum cera similis coloris in sigillo utentium, vigor et fides adhibeantur, adhiberique debeant effective et indubitanter”.

¹⁵ ŠA Levoča, Pobočka Poprad – Spišská Sobota, fond Magistrát mesta Kežmarok (a továbbiakban: MMK), Perg. IX. 1463. *WAGNER, C.* (ed.): *Analecta Secpuii sacri et profani. Pars I.* Viennae 1774, 66–68. o., nr. XIII.

¹⁶ ŠA Banská Bystrica, Pobočka Banská Štiavnica, fond Magistrát mesta Banská Štiavnica – materiál vrátený z MOL Budapešť, sign. II. – 35. k. sz. 9. *Rábik, V.*: i. m. 108. o., 5. sz.

¹⁷ *Iványi, B.*: Eperjes címerei és pecsétjei. In: Turul 29, 1911, 25–26. o., *Iványi, B.*: Eperjes szabad királyi város levéltára. I. 1245–1526. Szeged 1931, 375. o., 966. sz.

¹⁸ ŠA Banská Bystrica, Pobočka Zvolen, fond Mesto Krupina, sign. I–A–23, i. sz. 32. *Rábik, V.*: i. m., 110–111. o., 7. sz.

¹⁹ ŠA Banská Bystrica, Pobočka Banská Bystrica, fond Mesto Banská Bystrica, fasc. 2, no. 7 – *S. Rábik, V.*: Výsady, 111–112. o., 8. sz.

²⁰ ŠA Bratislava, Pobočka Skalica, fond Mesto Skalica, Listiny 1389 – 1844, i. sz. 19, sign. 17. *Rábik, V.*: i. m., 113. o., 9. sz.

²¹ ŠA Bratislava, Pobočka Trenčín, fond Magistrát mesta Trenčín, No. 120. *Rábik, V.*: i. m., 114. o., 10. sz.

²² *Wagner, C.* (ed.): Diplomatarium comitatus Sarosiensis (a továbbiakban csak DCS). Posonii et Cassoviae MDCCLXXX, 203–204. o., nr. XXIII.

²³ LR V., fol. 826–843. *Lehocká, D.*: Dejiny mesta Pezinka. Turčiansky sv. Martin 1947, 91–93. o., 2. sz.

²⁴ LR X., fol. 54–55 (Svätý Jur), 56–57 (Pezinok). *Lehocká, D.*: dejiny mesta Pezinka. Turčiansky sv. Martin 1947, 91–93. o., 2. sz.

²⁵ ŠA Banská Bystrica, Pobočka Zvolen, fond Magistrát mesta Zvolen, sign. V/1 (Zvolen); *Rábik, V.*: i. m., 118. o., 13. sz. (Brezno); ŠA Banská Bystrica, Pobočka Kremnica, fond Magistrát mesta Nová Baňa, Listiny, bez sign. (Nová Baňa), LR IV., fol. 372; ŠA Banská Bystrica, Pobočka Banská Bystrica, fond Mesto Lubicová 1282

– 1885, Liber privilegiorum 1382 – 1775, i. sz. 37, pag. 58, nr. 20 (Lubicová). LR IV., fol. 308–309 (Slovenská Lupča).

²⁶ LR V., fol. 669–679.

²⁷ ŠA Banská Bystrica, Pobočka Zvolen so sídlom v Ostrej Lúce, fond Mesto Krupina, sign. I–A–32, i. sz. 41.

²⁸ ŠA Levoča, Pobočka Poprad – Spišská Sobota, fond MMK – B, E, F: 1655 31. I). A megerősítést három példányban állították ki (B1–B3). Has. ö. LR XI., fol. 260–264.

²⁹ ŠA Levoča, Pobočka Spišská Nová Ves, fond Magistrát mesta Spišskej Novej Vsi, č. 262. *Chalupecký, I.*: Pečate 16 spišských miest. In: Historické štúdie XI, 1966, 240. o.

³⁰ *Chalupecký, I.*: Pečate 16 spišských miest, 242, 249. o.

³¹ *Chalupecký, I.*: Préhľad vývoja verejnej správy na Spiši. In: Sborník archivních prací 1, XIII, 1963, 139. o.

³² ŠA Levoča, fond Provincia XVI. spišských miest, SM, i. sz. 171, kr. 15.

³³ Has. ö. a mellékletben 4* és 6. sz.

³⁴ A kiváltságlevelek eredeti példányai nem maradtak meg, csak a Vöröskői váruraság urbáriumában található feljegyzésekből tudunk rólok 1543-ból. Has. ö.: Urbáre feudálných panstiev na Slovensku. I. Na vydanie pripravili R. Marsina a M. Kušik. Bratislava, 1959, 91. o.

³⁵ Közlebrbról *Rábik, V.*: Výsady o používaní farby pečatného vosku pre mestá. (Výsady pre Žilinu z rokov 1523 a 1533). In: Slovenská archivistika XXXVIII, 2003, 1, 32–45. o. (a 43. o.–on, az 1. sz. alatt az oklevél szövege).

³⁶ *RÁBIK, V.*: Výsadná listina mestecícka Domaniže z roku 1559. (Diplomatico–paleografická a obsahová analýza). In: Vlastivedný zborník Považia XXI, 2002, 211–220. o., 1. sz. alatt (az 1559-ben kiadott oklevél szövege), 3. sz. alatt (Mária Terézia megerősítése 1773. szeptember 10-ről).

³⁷ Az eredeti oklevél nem maradt meg, említése III. Károly renovációjában 1712. augusztus 21-ről, megtalálható: ŠA Bratislava, Pobočka Trnava, fond Mesto Leopoldov, kart. 1, a következő szavakkal: „Nos Carolus sextus Romanorum imperator ... Hungariae ... rex ... Cum igitur ob id, tum etiam quod idem oppidani superioribus annis et temporibus super celebratione nundinarum, usu item sigilli, aliisque concessionibus, exemptionibus, imunitatibus et libertatibus certa privilegia a sacratissimo condam principe et domino Leopoldo, Romanorum imperatore et Hungariae rege, genitore et predecessore videlicet nostro, gloriosae reminiscenciae desideratissimo, benigne clargita habuisse, verum eadem tempore superius recensitorum bellorum et tumultuum per hostes ablata ab iidemque deperdita et abalioata esse assererent ... tandem ut sigillum proprium pro usu et necessitate, dumtaxat sua confectum habere, coque in obsequio litterarum suarum instar aliorum privilegiorum oppidorum, ceraque viridi uti possint ac valcant”. Has. ö. LR XXIX., fol. 502–504 (R).

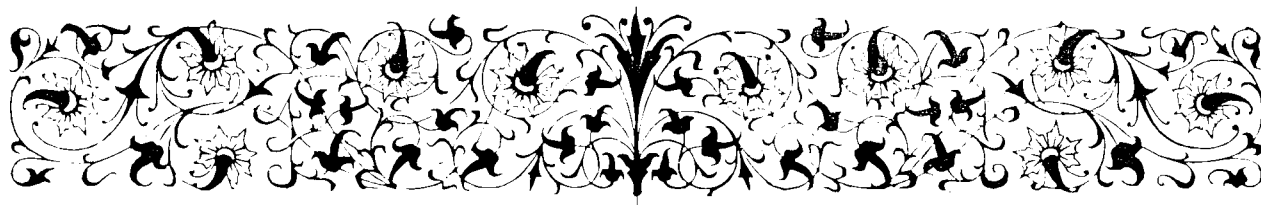
³⁸ Kisszeben: „... cum dicta civitas nostra Cibiniensis in signandis litteris suis cera viridi hactenus usa sit” (DCS, 203–204. o., nr. XXIII); Újbánya; Libetbánya (has. ö. 25. sz. jegyzettel); Igló: „... cum saepcfa civitas nostra Iglow, in signandis literis suis, hactenus cera viridi usa sit” (Has. ö. 29. sz. megjegyzést).

³⁹ *Rábik, V.*: Výsady o používaní farby, 39–41. o. (43–45. o., a 2. sz. alatt az oklevél szövege).

⁴⁰ Has. ö. az iratokat: ŠA Bytča, Pobočka Žilina, Archiv mesta Žilina, TA – R (Aeconomica civica), nesign. (18. sz.).

⁴¹ *Rábik, V.*: Vývoj pečate mesta Žiliny do roku 1848. In: Žilina v slovenských dejinách. Zost. R. Marsina – P. Štanský. Žilina, 2002, 57. o.

⁴² A mellékletben időrendben feltüntetjük az összes privilégium áttekintését, amiben a mai Szlovákia területén található városok és mezővárosok valamilyen színű pecsétviasz használatának kiváltságát szerezték meg.



I. ÉS II. OSZTÁLYÚ NÉMET VASKERESZT ADOMÁNYOZÁSOK MAGYAROKNAK A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ IDŐSZAKÁBAN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A TÁRSADALOMTÖRTÉNETI VONATKOZÁSOKRA

A második világháború kitörésekor, 1939. szeptember 1-jén, Hitler vezér és kancellár (immár német birodalmi kitüntetésként) megújította a nagy múltú, eredetileg 1813-ban létrehozott, s azt követően többször megújított – porosz – Vaskeresztet.¹ Ez a kitüntetéscsoport, akkor I. és II. osztályú Vaskeresztből, a Vaskereszt Lovagkeresztjéből és a Vaskereszt Nagykeresztjéből állt.² A – hagyományoknak megfelelően – mód nyílt az első világháborúban kiadott I. és II. osztályú Vaskeresztekhez ún. pánt adományozására.³

A korábbiakban követett gyakorlatnak megfelelően a megújított Vaskeresztet is elkezdtek adományozni külföldieknek is. Így a szövetséges államok katonáinak, illetve – utóbb – a németek oldalán harcoló idegen önkénteseknek is. Így ismeretesek pl. olasz,⁴ szlovák,⁵ román,⁶ horvát,⁷ finn,⁸ spanyol,⁹ észt,¹⁰ lett,¹¹ orosz,¹² francia,¹³ holland,¹⁴ belgiumi (vallon),¹⁵ flamand,¹⁶ norvég,¹⁷ dán¹⁸ kitüntetettek a német Vaskereszt I. és II. osztálya esetében.

Az alábbiakban szeretném áttekinteni ezeknek a kitüntetéseknek, illetve a hozzájuk tartozó pántoknak magyar állampolgárok irányában folytatott adományozási gyakorlatát.

Horthy Miklós kormányzó, az 1915. augusztus 7-én közzétett viselési engedély alapján volt tulajdonosa a porosz II. osztályú Vaskeresztnek.¹⁹ 1916. március 4-én kelt viselési engedély alapján volt tulajdonosa a porosz I. osztályú Vaskeresztnek.²⁰ Ezeknél az adományozásoknál Horthy Miklós sorhajókapitány volt. Pontosán nem ismert időpontban – ennek megfelelően – kapta meg az 1939-es német Vaskereszt I. osztályához a pántot. Ezt az elismerést, a második világháború idején Hitler vezér és kancellárnál tett – gyakori – látogatásai során (ellentétben más német elismeréseivel) demonstratív (?) viselte. Ez jól tanulmányozható a korabeli, vonatkozó fénykép- és filmanyagokon.

Fia – a németellenes beállítottságú – Horthy István kormányzóhelyettes, tartalékos repülőfőhadnagy, vele ellentétben – életében – nem kapott német kitüntetést. A Keleti fronton repülőbaleset következtében hunyt el. Ha-

lála után viszont – rögtön – kitüntették (posztumusz) az I. és II. osztályú német Vaskereszttel. Ezek a jelvények azután – a korabeli fényképek tanúsága szerint – szerepeltek ravatalánál, temetésénél.

Vitéz Pongrácz Pál vezérőrnagy – eredetileg – az 1939-es német Vaskereszt II. osztályát kapta meg. Mivel azonban, korábban az első világháborúban elnyerte a II. osztályú porosz Vaskeresztet, jelvénye kicserélésre került. A Honvédelmi Minisztérium Elnöki B. osztálya felkérte a német katonai attasét, hogy járjon el az illetékes német hatóságoknál az előírásoknak megfelelő pánt-ra való kicserélés érdekében. Az ügy végleges elintézését 1943. augusztus 10-én nyert.²¹

A II. osztályú német Vaskereszthez tartozó pánt tulajdonosa volt pl. Lakatos Géza vezérezredes is.

Vörös János vezérezredes, vezérkari főnök szintén birtokosa volt ennek a pántnak. Egy – sajátos – fényképfelvételen jól látszik a mellén viselt kitüntetéssor esetében, a pánt végén, külföldi kitüntetései között, a teljesen szabálytalan formában, háromszögletű szalagon, rátét-ként viselt pánt, a német Vaskereszt II. osztályához.

Vörös János vezérőrnagy, a 2. gépkocsizó dandár parancsnoka 1941. november 16-án kapta meg az I. osztályú német Vaskeresztet.

Vitéz Bakay Szilárd altábornagy 1943. április 26-án kapta meg a II. osztályú német Vaskereszthez a pántot. 1943. június 23-án adományozták számára az I. osztályú német Vaskeresztet.²²

Vitéz Szügyi Zoltán – akkor ezredes –, a 43. honvéd gyalogezred parancsnoka, 1943. december 13-án kapta meg a II. osztályú német Vaskereszthez a pántot.²³ Ugyanő – mint a Magyar királyi vitéz Bertalan Árpád az 1. honvéd ejtőernyős zászlóalj parancsnoka – 1943. június 4-én kért a Német összekötőtörzs által adományozott I. osztályú német Vaskereszthez elfogadási és viselési engedélyt.²⁴

Csics György (M. kir. 6. könnyű tüzérezred parancsnoka) a honvédelmi miniszterhez benyújtott kérelmében így ír, a II. osztályú német Vaskereszt adományozása kö-

rüli problémáiról, amelyek egybeestek a doni katasztrófával: „Kérek engedélyt, hogy a részemre 1943. január 20-án adományozott 2. osztályú német Vaskeresztet elfogadhassam és viselhessem.

A rendelet 3. pontja szerinti eredeti okirat nem áll rendelkezésemre, mert ezt a harcok miatt elszakadván a Korpsgruppe Siebert-től, nem kaptam kézhez.

A Vaskereszt adományozásáról először január 20-án Prokudinskij község védelmét követő napon a III. hadtest parancsnoka, gróf Stomm Marcell vezérőrnagy úr távbeszélőn személyesen értesített. Ugyanezt közölték velem Desseő László vezérőrnagy a III. hadtest tüzérségi parancsnoka és Sárkány Jenő vezérkari ezredes, hadtest vezérkari főnök.

Később távbeszélőn felhívott Siebert Generalleutnant und Kommandeur der Korpsgruppe Siebert s ugyancsak közölte velem, hogy nekem a 2. osztályú német Vaskeresztet adományozták.

Magát az érmet Desseő László vezérőrnagy úrtól megkaptam, azonban igazoló irás nélkül.

Midőn ezt kértem, Desseő vezérőrnagy úr közölte velem, hogy a harcok miatt csak később adhatják ki, de különben nem lényeges, hiszen a felsorolt urak igazolhatják az adományozás tényét.

A felsoroltak közül azonban gróf Stomm Marcell és Desseő László vezérőrnagy urak fogságba kerültek, Sárkány Jenő vezérkari ezredes eltűnt, Generalleutnant Siebert sorsát nem ismerem.

A jelentettekről közvetlen tudomása van Szalontay Lajos alezredesnek, ki jelenleg a VII. hadtest parancsnokságnál teljesít szolgálatot, akkor pedig a III. hadtest tüzérségi parancsnokának beosztott tisztje volt, továbbá valószínűleg vitéz Oszlányi Kornél ezredesnek, aki akkor a 9. könnyű hadosztály parancsnoka volt s sebesülten került haza, jelenlegi tartózkodási helyét és beosztását nem ismerem.”²⁵ A VII. hadtestparancsnokság mellett működő német összekötő törzs az adományozási okiratot megszerezte Csics ezredes számára. Ezt később felterjesztették.²⁶

Torzsay Henrik ezredes (11. honvéd gyalogezred) a 2. magyar hadsereg hadtáp főnöke 1943. május 10-én kapta meg a német Vaskereszt II. osztályához a pántot.²⁷

1943. január 21-én kapta meg a II. osztályú német Vaskereszthez a pántot Horváth Ferenc vezérőrnagy, az 1. páncélos hadosztály parancsnoka és Bányai József alezredes, e hadosztálynak összekötő tisztje a németeknél.²⁸

Zachár Sándor ezredes (a keleti magyar megszálló csoport vezérkari főnöke) 1943. április 26-án kapta meg a II. osztályú német Vaskeresztet.²⁹

Nemes pocerinai Georgevics Ödön, magyar királyi főtörzskapitány, a Magyar királyi honvéd őrnaszád ezred parancsnoka 1943. április 24-én kapta meg a II. osztályú német Vaskereszthez a pántot.³⁰

Az 1942. évi 33. számú hadtestparancs alapján kapta meg vitéz Gáll Sándor alezredes (M. kir. VII. honvéd hadtestparancsnokság, 13/I. zászlóalj parancsnoka) a II. osztályú német Vaskeresztet. Gáll a II. osztályú (porosz) Vaskeresztet már megszerezte az első világháborúban. Ezt a tényt jelentette a hadtestparancsnokságnak. A kitüntetés – a korabeli előírásoknak megfelelően – a II. osztályú Vaskereszt pántjára cserélték. A korábban az adományozással kapcsolatban a Honvédségi Közlönyben megjelenteket helyesbítették.³¹

Posztumuszt kapta meg a II. osztályú német Vaskereszthez az elfogadási és viselési engedélyt – az időközben hősi halált halt – vitéz Mike József ezredes, a 14. honvéd gyalogezred parancsnoka. Kitüntetését 1942. október 3-án adományozták. Az engedély 1943. január 22-én kelt.³²

A gyorshadtest állományába tartozó vitéz Major Jenő vezérőrnagy – az 1. gépkocsizó dandár parancsnoka – 1941. november 16-án kapta meg az I. osztályú német Vaskeresztet. Major tábornok az elismerést a 17. német hadsereg üdvözlő levelével egyetemben kapta. Magát az adományozási okiratot a 17. német hadsereg főparancsnokság később küldte meg.³³

A Nagy Német Birodalom Vezére és Birodalmi kancellárja, Horthy Miklós kormányzó németországi utazása alkalmával (1941-ben), személyesen adta át a magyar államfő kíséretéhez tartozó László Dezső vezérőrnagynak (egyidejűleg) a német Vaskereszt I. és II. osztályának jelvényeit.³⁴ Elképzelhető, hogy a magyar tábornok a Vaskeresztekkel valamilyen különleges dísztokban kapta meg a sajátos alkalomkor.³⁵

A budapesti német katonai attasé közlése szerint – reprezentatív csoportként – 1942. december 25-én az I. osztályú német Vaskeresztet kapta meg³⁶ nemes csatai Csatai Lajos vezérezredes, a Magyar királyi 3. Hadsereg parancsnoka.³⁷ Nemes dálnoki Veres Lajos altábornagy, a Magyar királyi kolozsvári IX. honvéd hadtest parancsnoka és vezénylő tábornoka.³⁸ Ujlaky Jenő vezérőrnagy a Magyar királyi debreceni VI. honvéd hadtest parancsnokság 18. könnyű hadosztály parancsnoka.³⁹ A német katonai attasé közvetítette a 2. Magyar hadsereg parancsnokságon összekötő tisztként beosztott von Witzleben német vezérőrnagy üdvözlő táviratát, amelyet a magyar tábornokok I. osztályú német Vaskereszttel való kitüntetése alkalmából küldött.⁴⁰ E magyar kitüntetettek az adományozási okmányokat és a jelvényeket a budapesti német katonai attasén keresztül kapták meg.⁴¹ Ujlaky vezérőrnagy szintén táviratban köszönte meg von Witzleben tábornoknak figyelmességét.⁴²

Vitéz Jány Gusztáv vezérezredes, a Keleti fronton küzdő 2. magyar hadsereg parancsnoka, 1942. július 19-én kapta meg a német Vaskereszt II. osztályát.⁴³

Nemes ditrói Csibi Kálmán vezérőrnagy, a Magyar királyi 11. könnyű hadosztály parancsnoka 1942. decem-

ber 5-én kérte meg a II. osztályú német Vaskereszthez annak elfogadási és viselési engedélyét.⁴⁴

Vitéz Grassy József vezérőrnagy (Magyar királyi Honvéd Vezérkar Főnöke Kiképzési Csoportfőnök) 1942. október 3-án kapta meg a II. osztályú német Vaskeresztet. (Röviddel ezt követően) 1943. január 31-én pedig az I. osztályú német Vaskereszttel is kitüntették.⁴⁵

Nemes gertenyesi Hollósi-Kuthy László vezérőrnagy (a Magyar királyi 13. könnyű hadosztály parancsnoka) 1943. február 17-én kért elfogadási és viselési engedélyt a II. osztályú német Vaskereszthez.⁴⁶

Vitéz Ginszky Oszkár (1943. március 1-jén) ezt írta jelentésében a II. osztályú német Vaskereszttel való kitüntetésének körülményeiről: „*a német «Siberth» hadtest csoport parancsnoka, kinek a magyar III. hadtest folyó év január 13-tól kezdve alárendelve volt, január 18-án, alulírottak, mint a 6. könnyű hadosztály parancsnokának, távbeszélőn a német 2. osztályú Vaskeresztet adományozta, mint mondá: személyének hadosztályparancsnoki minőségében történt bátor és eredményes bevetéséért, mert január 17-én a Don-menti Alexandrowka község délnyugati területén, egy század tartaléknál való tartózkodásom alkalmával, egy ellenséges oldalazó támadás hirtelen kibontakozásának láttára, vezérkari főnököm és általam a helyszínen összekapart kb. 150 főnyi vegyes alakulatbeli legénységet – tisztak hiányában – vezérkari főnökömmel együtt személyesen ellentámadásra vezettem és ezzel egy hirtelen keletkezett nagyobb krízist sikeresen elhárítottam.*”⁴⁷

Zsadányi Zoltán vezérkari ezredes, az 1. gyors hadtest vezérkari főnöke, 1941. november 16-án kapta meg az I. osztályú német Vaskeresztet.⁴⁸

Vitéz Oszlányi Kornél ezredes (a Magyar királyi 9. könnyű hadosztály parancsnoka) 1943. január 13-án kapta meg a II. osztályú német Vaskeresztet.⁴⁹

Martsa Sándor ezredes, a VII. német hadtest, illetve hadseregcsoporthoz tartozó parancsnokától, Siebeert altábornagytól, 1943. január 21-én, Kotsatowkán kapta meg a II. osztályú német Vaskeresztet és az eredeti adományozási oklevelet.⁵⁰

Vitéz nemes Mikecz Kálmán alezredes (22. könnyű hadosztály parancsnokság) lönyilvántartó tiszt 1943. április 14-én kapott II. osztályú német Vaskeresztet.⁵¹

Chemez Károly vezérkari őrnagyot (az 1. páncélos hadosztály vezérkari főnökét) 1943. január 28-án tüntették ki a II. osztályú német Vaskereszttel.⁵²

Lovag Kern Károly vezérkari őrnagy (a 2. Vezérkari főnökségi osztály alcsoport vezetője) 1942. június 28-án kapta meg a II. osztályú német Vaskeresztet.⁵³

Ramor Sándor páncélos alezredes (Magyar királyi Honvéd Központi Átvételi Bizottság – Harckocsi ügyek – vezetője) 1943. április 14-én kapta meg a II. osztályú német Vaskeresztet.⁵⁴

Nemes Seregély István alezredes (M. kir. 31. honvéd gyalog ezred) éppen szabadságon volt, még át nem vett kitüntetéseit, az azokra vonatkozó dokumentumokat – más hasonló anyagokkal egyetemben – az ún. irodaladában őrizték. 1943. január 19–20-án, az osztrogorszki kitörés során, az ezredparancsnokság tehergépkocsiját, amelyen ezt a ládát is szállították, ellenséges tüzérsgé (vagy aknavető) találat érte. Kigyulladt, s a rajta levő rakomány elégett. Az alezredes kitüntetései, az azokra vonatkozó dokumentumok elégték. Ezek között voltak – a számára természetesen nagyon fontos – II. osztályú német Vaskereszt és adományozási okmánya. Kérte ezek pótlását. Ennek során derült ki, hogy a Honvédelmi Minisztérium még másolatban sem tudja pótolni a Vaskereszt adományozási okmányát. Felmerült viszont, hogy a kitüntetés elfogadásának és viselésének engedélyezéséről szóló Legfelsőbb Elhatározásról (73.777./eln. – 8/e. – 1942. sz. alatt kiállított névre szóló rendeletről) másolati példányt adnak ki.⁵⁵

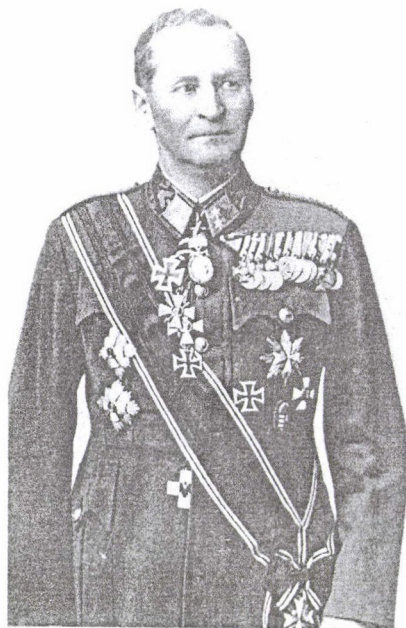
Vitéz Timár Kálmán gyalogsági ezredes (Magyar királyi 16. honvéd gyalogezred), lő- és fegyverfőtiszt 1943. február 25-én kért elfogadási és viselési engedélyt a II. osztályú német Vaskereszthez.⁵⁶

Fehéregyházi Ödön vezérkari százados közel fél éven keresztül volt a 102. könnyű hadosztály vezérkari főnöke. Ez a különféle hadtestek csapataiból összeállított hadosztály megszálló feladatokkal lett Ukrajnába küldve. A hadosztály különleges viszonyok között, rossz utakon, kivételes időjárási viszonyok között, hosszú meneteket hajtott végre. Fehéregyházi a partizánok elleni harc irányításában is kiemelt érdemeket szerzett. Közel 1500 kilométeres – fárasztó és nehéz – menetelés után, kedvezőtlen terep- és ellátási viszonyok között harcba vetette a magyar csapatokat, sikert aratott. Mindezzel a 2. német hadsereg hátát veszélyeztető helyzetet – 1942-ben – kedvezővé tette.⁵⁷

„*Teljesítményeinek elismerésüül a Német Haderő Legfőbb Hadura a Német Vaskereszt II. osztályával tüntette ki. Fehéregyházi Ödön vezérkari százados a jól végzett munka tudatában büszkén viseli ezt a magas kitüntetést.*”⁵⁸

Marót Béla százados (Magyar királyi honvéd Hadiakadémiai hallgató) számára 1943. január 29-án kérték elfogadási és viselési engedélyt a II. osztályú német Vaskereszthez.⁵⁹

Vitéz nemes Maróthy Géza hadiműszaki törzskari százados a Don menti harcokban tanúsított vitéz és bátor magatartásáért „a második magyar hadsereg parancsnokság német tábornoka” által lett 1942. december 18-án a II. osztályú német Vaskereszttel kitüntetve, Maróthy százados a 102. utász század parancsnoka volt azt itteni harcokban. (A későbbiekben a Magyar királyi Haditechnikai Intézet Robbantó Alosztályának vezetője volt.)⁶⁰



vitész DÁLNOKI MIKLÓS BÉLA
(itt altábornagy)



HOLLÓSY-KUTHY LÁSZLÓ
(itt vezérőrnagy)



vitész OSZLÁNYI KORNÉL
(vezérőrnagy, 1944)



vitész VASVÁRY FRIGYES
(vezérőrnagy, 1944)



vitész TOLNAY LAJOS
(vezérkari százados)



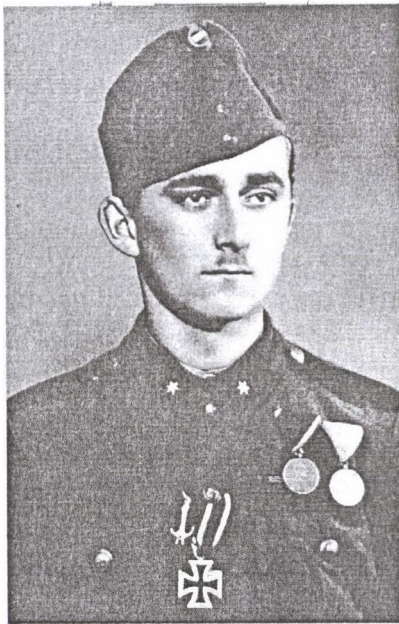
vitéz HORVÁTH SÁNDOR
(itt hadnagy)



DOBÁNYI LÁSZLÓ
(főtörzsőrmester)



FAZEKAS KÁROLY
(őrmester)



(Ismeretlen őrvezető)



(Ismeretlen szakaszvezető)

Mihályi Csaba százados (M. kir. 21. honvéd gyalog ezred 21/II. zászlóalj géppuskás század parancsnoka) 1943. január 20-án kapta meg a II. osztályú német Vaskeresztet.⁶¹

Vitéz Szinay András vezérkari százados (a 13. könnyű hadosztály szállásmestere) 1942. december 25-én kapta meg a II. osztályú német Vaskeresztet.⁶²

Dorsán Alfons főhadnagy, 1. honvéd harckocsi ezred 2. zászlóalj szakaszparancsnok 1943. április 14-én kapta meg a II. osztályú német Vaskeresztet.⁶³

Esztergomi Emil, tartalékos főhadnagy, a Magyar királyi honvéd haditudósító osztály anyagi tisztje 1943. május 5-én kapta meg a II. osztályú német Vaskeresztet.⁶⁴

Dr. Magyar Zoltán hivatásos orvos főhadnagy (a M. kir. „Béla király” 8. honvéd gyalogezred III. zászlóalj vezető orvosa) 1942. december 7-én kapta meg a II. osztályú német Vaskeresztet.⁶⁵

Papp Endre tartalékos főhadnagy (108. könnyű hadosztály 2. önálló légvédelmi gépágyú üteg parancsnok) 1942. május 15-én kapta meg a II. osztályú német Vaskeresztet.⁶⁶

Biegelbauer Pál tartalékos hadnagy (46. honvéd gyalog ezred kiképzési szakasz parancsnok) 1943. január 9-én nyerte el a II. osztályú német Vaskeresztet.⁶⁷

Gájer István hadnagy (M. kir. „Jurisics Miklós” 8. honvéd tábori tüzérosztály), aki többek között résztvevője volt egy sajátos új (rakéta) fegyver a „ködvető” tanfolyamnak, majd ezt követően a magyar csapatoknál „rögtönzött ködvető üteg” parancsnoka is volt. 1943. május 5-én kapta meg a II. osztályú német Vaskeresztet.⁶⁸

Fleiner Sándor (gyalogsági tartalékos zászlós, Magyar királyi 2. honvéd határhadász zászlóalj) 1942. október 30-án kapott II. osztályú német Vaskeresztet.⁶⁹

Hamerli János (továbbszolgáló zászlós) M. kir. 8. honvéd gyalog ezred 8. század szakasz parancsnok 1942. december 7-én kapta meg az I. osztályú német Vaskeresztet.⁷⁰

A német Vaskereszt magyar kitüntetettjei között is voltak olyanok, akik posztumusz nyerték el az elismerést. Pl. Ferch Ödön vezérkari százados (a 10. könnyű hadosztály összekötő tisztje), aki 1942. augusztus 15-én – orosz hadműveleti területen – Korotjak községben „ellenséges fegyver /:harceszköz:/ behatása következtében” halt hősi halált. 1942. augusztus 20-án nyerte el a kitüntetést.⁷¹

A német Vaskereszt magyar tulajdonosai között – nagyritkán – arisztokrata származású tisztiek is voltak, pl. a 121. könnyű hadosztály állományából: báró királyfiak Jeszenák Béla százados (a lovas század parancsnoka), illetve báró podmanini és aszódi Podmaniczky Frigyes tartalékos zászlós (a lovas századnál szakasz parancsnok). E tisztiek 1943. május 31-én kapták meg a német Vaskereszt II. osztályát.⁷²

A II. osztályú német Vaskereszt tulajdonosai között megtalálhatók voltak a Magyar királyi Gyorshadtest tisztjei is, akik az I. Német Páncéloshadereg alárendeltségében küzdöttek. Pl. Gutori vitéz Földes Gyula főhadnagy, Török József hadnagy, Dr. Keresztszeghy Sándor zászlós.⁷³

A II. osztályú német Vaskeresztet 1943. április 14-én nyerte el vitéz nemes megyesi Medgyesy (Schwartz) Miklós ezredes, az Ifjúság Honvédelmi Nevelésének és Testnevelésének Országos Vezetője, külügyi helyettese.⁷⁴

Vitéz Mikófalvy Ferenc ezredes, a Magyar királyi honvéd „Ludovika” Akadémia Akadémikus gyors osztály parancsnoka és Liptay-Wagner Tibor százados, az Akadémikus páncélos század parancsnoka, Erdélyi József százados, ugyanott beosztott tiszt 1943. április 14-én kapták meg a II. osztályú német Vaskeresztet.⁷⁵

A „Zrínyi Miklós” Honvéd Gyalogsági Hadapród Iskola (Pécs) állományából vitéz Tallér János főhadnagy az I. osztályú, Bognár Jenő százados a II. osztályú német Vaskeresztet kapta meg (1942-ben).⁷⁶

A „Toldi Miklós” Központi Testnevelési Intézet állományából Szücs András százados II. osztályú Német Vaskeresztet kapott 1943-ban.⁷⁷

Böszörményi Géza alezredes, a Magyar királyi honvéd Központi Gyalogsági Iskola tanulmányi csoportvezetője 1942. október 28-án kapta meg a II. osztályú német Vaskeresztet.⁷⁸

Vitéz nemes Burza Ákos őrnagy a Magyar királyi honvéd Központi Légvédelmi Iskola tanára 1943. január 30-án nyerte el a II. osztályú német Vaskeresztet.⁷⁹

A Magyar királyi honvéd Központi Páncélos Iskola parancsnokhelyettese vitéz nemes immenburgi Peinlich Béla ezredes és – az oda tartósan vezényelt – nemes nyéki Takáts László százados (a gépkocsizó lövészet előadó tanára) 1943. április 14-én nyerték el a II. osztályú német Vaskeresztet.⁸⁰

A Magyar királyi honvéd Központi Lovassági Iskola, lovas előadója, vitéz báró szentmiklósi és óvári Pongrácz Géza alezredes 1943. április 14-én kapta meg a II. osztályú német Vaskeresztet.⁸¹

Előfordult, hogy magyar csendőrtisztek is megkapták a II. osztályú német Vaskeresztet. Pl. 1943. május 14-én Kulifay László csendőr főhadnagy, az Ungvári csendőrtanzászlóalj 2. Tanszázad oktatótiszte.⁸² Száday Béla csendőr főhadnagy (Magyar királyi budapesti I. csendőrkerület számparancsnok-helyettese – Gödöllői szárny) 1943. május 14-én kapta meg e kitüntetést.⁸³

Nagyritkán az I. osztályú, s gyakrabban a II. osztályú német Vaskeresztet adományozták magyar legénységi állományú személyeknek is. Pl. Adler Mátyás tartalékos szakaszvezető, címzetes őrmester (a 35. gyalogezred lovas szakasz parancsnokhelyettese) 1942. július 4-én kapta meg a II. osztályú német Vaskeresztet.⁸⁴

Hardy László őrzető, aki a Magyar királyi 5. honvéd gyalogezred I. zászlóaljában szolgált, a Német Déli Hadseregcsoporthoz Parancsnokság által 1942. augusztus 22-én II. osztályú német Vaskereszttel lett kitüntetve. Az elismert katona kitünt Afanasszkewkánál vitézi tetteivel 1942. május 28. és június 6. között.⁸⁵

Horváth Lajos hivatásos őrmester (a 30. harcokcsiezred II. zászlóaljának állományából) 1943. január 6-án kapta meg a II. osztályú német Vaskeresztet.⁸⁶

Pandúr József továbbszolgáló szakaszvezető, II. osztályú német Vaskereszt adományozásának tárgyában a következőket adta elő:

„1942. Karácsony első éjjelén tekintettel arra, hogy nem tudtuk megtartani ezen szent ünnepet magam kimentem egy kicsit körülnézni. Kíváncsiságom annyira magával ragadott, hogy felszereltem magam 2 drb. tányéraknával és 12 drb. német nyeles kézigránáttal és átmentem az orosz vonalakhoz. ... Ezen könnyűnek ígérkezett vállalkozás eredménye 2 rejtett földerőd szétrombolása és 10 szovjet katona foglyul ejtése volt amit Schmidt Herbert német hadseregbeli őrmester úr bele vett jelentésébe mikor segítségemre jött szakaszával.

1942. évi december hó 28-án önként jelentkeztem egy vállalkozásra, melynek az volt a célja, hogy a szemben levő erdőben (urywy) ... lévő ellenséges földerődöket foglaljam el, illetve robbantsam fel, a rendelkezésemre bocsájtott rajjal és robbanó anyaggal. ... Vállalkozásom eredménye: 1 nehéz puska, 4 géppuska, számos géppisztoly és 45 szovjet katona volt.

1943. január hóban... 3 szovjet páncélost tányéraknával széjjel robbantottam. ...

*A januári nagy visszavonulásakor részemre egy borítékban ezen vállalkozásaimért ... a II. osztályú német Vaskeresztet adták át Kolbinóban a hadosztály parancsnokság épületében.*⁸⁷

Róka Béla főtörzsőrmester (1. hegyi dandár páncéltörő ágyú csoport) az I. osztályú német Vaskeresztet kapta meg 1945-ben.⁸⁸

Saly Gyula tartalékos címzetes őrmester (152. gépkocsizó utász zászlóalj 102. utász század) számára a Német Heeresgruppe B parancsnoka 1942. szeptember 27-én adományozta a II. osztályú német Vaskeresztet.⁸⁹

1943. április 14-én – utólag – adományoztak 31 fő legénységi állományú személynek, olyanoknak akik 1941-ben a Gyors hadtest állományában résztvevői voltak a Szovjetunió elleni harcoknak. Pl. (az 1. gépkocsizó lövész zászlóaljból) Balogh Gábor szakaszvezető, Kövesi Tamás tartalékos szakaszvezető, Dr. Kelecsényi Gábor hadapród őrmester, Horváth Béla őrmester, Weiland József honvéd, (a 2. gépkocsizó lövész zászlóaljból) Antal Pál őrmester, Koren Lajos tizedes, Turjanicza László őrzető, Fülöp László törzsőrmester, vitéz Huszta András alhadnagy.⁹⁰

Virág András tizedesnek, a 102. könnyű hadosztály állományából, 1941. október 21-én engedélyezték a II. osztályú német Vaskereszt elfogadását és viselését.⁹¹ Az I. és II. osztályú német Vaskereszt magyar kitüntetettjei között (akár a nekik adományozott magyar kitüntetésekkel ellentétben) mindenképpen „túlreprezentáltak” voltak a magyar királyi légierő különböző rendfokozatú képviselői. Pl. Heppes Aladár őrnagy (101. vadász) a II. osztályt 1943. január 29-én,⁹² az I. osztályt 1944 nyarán kapta meg.⁹³

Vitéz Kovács Endre repülő alezredes, a Magyar királyi az 1. távfelderítő pótosztály parancsnoka 1943. április 22-én kérte a II. osztályú német Vaskereszthez az elfogadási és viselési engedélyt.⁹⁴

Bánlaky György repülő főhadnagy (M. kir. 1. honvéd vadászrepülő osztály 1. vadászrepülő század), repülőgép-vezető 1942. december 21-én kapta meg a II. osztályú német Vaskeresztet. 1943. április 22-én pedig az I. osztályú német Vaskeresztet adományozták számára.⁹⁵

Bejczy József százados (101. vadász) II. o. 1943.⁹⁶ Herder László százados (bombázó) II. o. 1943, I. o. 1943.⁹⁷ Inokai Andor százados (m. kir. 4. honvéd bombázó repülő pótosztály parancsnokhelyettese, a debreceni repülőter parancsnokhelyettese) 1942. január 23-án kapta meg a II. osztályú német Vaskeresztet.⁹⁸ Kelemen Antal százados (távfelderítő) II. o. 1942. szeptember 4.⁹⁹ Irányi Pál főhadnagy (101/1. vadász) II. o. 1945. március 8., I. o. 1945. március 17.¹⁰⁰ Anderlik Árpád (5/III. közelfelderítő repülő század repülő megfigyelő) II. o. 1942. január 19.¹⁰¹ Németh Endre főhadnagy (M. kir. 1. honvéd távfelderítő repülő pótosztály – gyűjtő pótosztály parancsok) 1943. április 22-én kapta meg az I. osztályú német Vaskeresztet.¹⁰² Roth László főhadnagy (M. kir. 4. honvéd bombázó repülő pótosztály – 4./1. század) repülőgép-vezető és megfigyelőnek 1942. október 11-én adományozták a II. osztályú német Vaskeresztet és 1942. január 29-én nyerte el az I. osztályú német Vaskeresztet.¹⁰³ Vitéz Debrődy György hadnagy (101/1. vadász) II. o. 1943, I. o. 1944.¹⁰⁴ Vitéz Czigány Endre zászlós (3/1. közelfelderítő század) II. o. 1944, I. o. 1944.¹⁰⁵ Vitéz Szentgyörgyi Dezső zászlós (101. vadász) II. o. 1943. március 13., I. o. 1944. december 17.¹⁰⁶ Csapó Béla törzsőrmester (102/2. gyorsbombázó) II. o. 1944, I. o. 1945.¹⁰⁷ Mészáros Jenő őrmester (távfelderítő) II. o. 1942, I. o. 1943.¹⁰⁸

Ősze Ferenc repülő hadnagy (Magyar királyi honvéd harc kiképző repülő osztály) beosztott tiszt, megfigyelő 1942. február 2-án kért elfogadási és viselési engedélyt a II. osztályú német Vaskereszthez.¹⁰⁹

Róza László szakaszvezető (102. zuhanóbombázó század) II. o. 1944. tavasz, I. o. 1944. nyár.¹¹⁰

Sajátos, de a második világháború időszakában előfordult, hogy magyar zsidó munkaszolgálatosok is kap-

tak II. osztályú német Vaskeresztet. Így pl. az 1942. karácsonyi harcokban való részvételért.

Török József hadnagy – érdekes módon – kétszer is megkapta a II. osztályú német Vaskeresztet. Török 1941. június 27–július 22-ig a X. közelfelderítő repülő századnál mint repülő megfigyelő tiszt teljesített szolgálatot. E század leváltása után a 12. kerékpáros zászlóaljhoz (állományilletékes csapattestéhez) került. Mindkét beosztásában felterjesztették, illetve adományozták is számára a II. osztályú német Vaskeresztet. Először 1941. december 6-án, a német szárazföldi erők vezénylő tábornokának aláírásával. Ennek elfogadását és viselését a magyar államfő hivatalosan engedélyezte.¹¹¹ A másik adományozás, a német légierő vezénylő tábornokának aláírásával, 1942. január 22-én kelt. Török nem ismerte kellően a kapcsolatos gyakorlatot. Arra hivatkozott, hogy nem tudja, hogy milyen formában kell viselni, egy másodszer adományozott II. osztályú német Vaskeresztet.¹¹² Parancsnoksága már tudatában volt, hogy a német Vaskereszt egyes osztályai csak egyszer adományozhatók. Az újbóli adományozás helyett a magasabb osztályra, az I. osztályra való kicserélésre tettek javaslatot.¹¹³ Ezt azonban – utóbb – elvetették, mivel az illetékes magasabb fórumok szerint a német Vaskereszt I. osztályát – abban az időszakban – csak magasabb rendfokozatú és szolgálati beosztású magyar tisztnek kaphatták meg.¹¹⁴ Ezt követően a német légügyi miniszter és a légierők parancsnokának döntése alapján a másodízben történt adományozást semmisnek tekintették.¹¹⁵

Magyar kitüntetettek az I. és II. osztályú német Vaskereszt túlnyomórészt a Keleti Fronton, a Szovjetunió elleni háborúban szerzett érdemek alapján nyerték el. Így abszolút különlegességnek számít Almássy László esete, akit napjainkban „angol beteg”-ként, nemzetközileg is jól ismernek. A kiváló Afrika-kutató, szakíró, „sivatagspecialista” stb. (tartalékos magyar repülő főhadnagy) német felkérésre – szakértőként – az „Afrika Korps” kötelékében szerepelt. Az afrikai hadműveletekkel kapcsolatban tüntették ki Vaskeresztekkel. A II. osztályú német Vaskeresztet 1942. június 20-án, az I. osztályú német Vaskeresztet pedig 1942. augusztus 14-én kapta meg.¹¹⁶ A Kormányzó általános érvényű Legfelsőbb Elhatározása alapján 1942. szeptember 30-án engedélyezték számára hivatalosan e kitüntetések elfogadását és viselését.¹¹⁷

A Vaskereszt adományozása magyar állampolgárok – gyakorlatilag – a háború legvégéig tartott. Így az 1944–1945-ös magyarországi harcok során is kiadásra került ez a kitüntetéscsoport. Az – egyre kilátástalanabb – harcok idején is igyekeztek a kitüntetésekkel – így a külföldi elismerésekkel kapcsolatos – előírásokat megtartani. Pl. az elfogadási és viselési engedélyek kérését ekkor sem mellőzték. Pl. Vukovány Lajos nyugállományú vezérőrnagy esetében 1945 februárjában–márciusában (az illetékesek) azzal foglalkoztak, hogy – megfelelő elérhető címen – megtalálják a kitüntetett tábornokot. Vukovány 1944. augusztus 1-jétől az I. Hadsereg parancsnokság állományában szerepelt, a későbbiekben azonban átkerült a 3. Hadsereg parancsnokságra. II. osztályú német Vaskeresztjéhez az elfogadási és viselési engedélyt – „a hagyományoknak megfelelően” – a Nemzetvezető megadta 1945. február 20-án. Az értesítést és az eredeti adományozási okmányt ezt követően próbálták eljuttatni – a nyilvánvalóan – azóta menekülő, helyét sokszorosan változtató – gyakorlatilag már elérhetetlen – kitüntetettéhez.¹¹⁸

Varga József főtörzsőrmestert, aki a Bartal-zászlóaljban teljesített szolgálatot, 1945. január 20-án tüntették ki a II. osztályú német Vaskereszttel. Még a háború legvégén (1945. március 12-én) is igyekeztek korábbi parancsnokától, Bartal Béla századostól – tekintettel az esetleges azonos nevet viselő katonákra – pontos személyi adatait megtudni. Ezt egyébként az előjáró, a kitüntetést adományozó – korábbi – német hadseregparancsnokság kérte, az adományozási okmány megfelelő kitöltése érdekében. A kérdéssel az akkor már a Magyar gyalogsági Központi Iskolával Németországban tartózkodó tiszthez fordultak.¹¹⁹

Megjegyzendő, hogy tekintettel a viszonylag nagy számú Vaskereszt-adományozásokra, Horthy Miklós Kormányzó 1941. október 21-én Budapesten kelt „Legfelsőbb Elhatározásával”¹²⁰ általános elvi engedélye alapján hagyták jóvá a Vaskereszt elfogadási és viselési engedély kérelmeket. Ehhez a kitüntetetteknek – ideiglenesen – be kellett küldeniük a Honvédelmi Minisztérium 8. osztályához az eredeti adományozási okmányokat.

Pandula Attila

(A cikkben szereplő valamennyi kép a szerző gyűjteményéből származik.)

JEGYZETEK

¹ „Reichs Gesetz Blatt” 1939. Teil I. Nr. 159., 1573. p., „Hecros Verordnungsblatt” 21. Jhg. Ausgabe Teil A / B1 11. Nr. 82. Berlin 5. 9. 1939., „Marine Verordnungsblatt” 70 Jhg. Heft 30. nr. 695. 591. – Berlin 8. 9. 1939.

² Verordnung des Führers und Reichskanzlers über die Erneuerung des Eisernen Kreuzes. (Vom 1. September 1939.) Közli pl. *Dombrowski, Hanns*: Orden, Ehrenzeichen und Titel des nationalsozialistischen Deutschland. Berlin, 1940. „Sammlung des Wehrrechts” 154. p. 1. szakasz.

³ Uo. 154. p. 5. szakasz.

⁴ *Dotti, Giorgio*: Deozazioni al valore ed al merito delle forze armate germaniche 1933–1945. Hn. 1991. pl. 63. p. 36. illusztráció: Manusardi Dario őrnagy, a Saivoia lovas ezred állományából, II. osztályú német Vaskereszt; 63. p. 37. illusztráció: Barbo Guglielmo vezérőrnagy, a 3. gyors hadosztály („Amadco Duca d’Aosta”) lovasságának parancsnoka, II. osztályú német Vaskereszt; 63. p. 38. illusztráció: négy II. osztályú német Vaskereszttel kitüntetett olasz tiszt és katona; 68. p.

55. illusztráció: Marazzani Mario altábornagy, a Keleti fronton bevett olasz 3. gyors hadosztály parancsnoka, az I. és II. osztályú német Vaskereszt tulajdonosa.

⁵ Littlejohn, David: Foreign Legions of the Third Reich. Vol. 3. (Albania, Czechoslovakia, Greece, Hungary and Yugoslavia). San Jose, 1985. 59. p. bal oldali illusztráció: Turanc József tábornok, a képen az I. osztályú német Vaskereszttel; *Dörr, Manfred*: Aus gegebenem Anlaß. „Internationales Militaria – Magazin” Nr. 131. (2008. Január – Február) 42–43 pp., 43. p. illusztráció: Kowarnik Izidor repülő őrmester, Reznák Jan repülő őrmester a legsikeresebb szlovák repülők, 28. illetve 32 légygőzelemmel) Mindketten viselik az I. és II. osztályú német Vaskeresztet is.

⁶ Littlejohn, David: Foreign Legions of the Third Reich. Vol. 4. (Poland, the Ukraine, Romania, Free India, Estonia, Latvia, Lithuania, Finland and Russia). San Jose, 1987. pl. 102. oldal bal felső illusztráció: Jonescu Emanoil repülő tábornok az I. és II. osztályú német Vaskereszt jelvényeivel. (a továbbiakban: Littlejohn Vol. 4.)

⁷ Lautenschläger, Uwe: Die Kroatische Verwundeten – Medaille. „Internationales Militaria Magazin” Nr. 132. (März / April 2008.) 8. p. („Die Verleihung ausländischer Orden und Ehrenzeichen an Deutsche” sorozat 7. rész).

⁸ Littlejohn Vol. 4. 232. p. alsó illusztráció.

⁹ Littlejohn, David: Foreign Legions of the Third Reich. Vol. 2. (Belgium, Great Britain, Holland, Italy and Spain) San Jose, 1981. 259. p. felső illusztráció: Muñoz Grandes Augustin tábornok (a spanyol Kék hadosztály parancsnoka), az I. és II. osztályú német Vaskereszt tulajdonosa, Esteban Infantes Emilio tábornok (a spanyol Kék hadosztály parancsnoka) a képen a II. osztályú német Vaskeresztet viseli. (a továbbiakban: Littlejohn Vol. 2.)

¹⁰ Littlejohn Vol. 4. 142. p. felső illusztráció: Rebané Alfons őrnagy, itt a II. osztályú német Vaskereszttel, 143. p. felső illusztráció: Nugiseks Harald, SS Unterscharführer, a II. osztályú német Vaskereszttel, alsó illusztráció: Maitle Paul, SS Hauptsturmführer, itt a német Vaskereszt II. osztályával.

¹¹ Littlejohn Vol. 4. 174. p. középső illusztráció: Galdins Nikolajs, SS Obersturmbahnführer, az I. és II. osztályú német Vaskeresztet is viseli.

¹² Dobjask, Sz. – Karasuk, A.: Vtoraja mirovaja vojna 1939 – 1945. – Russzkaja Oszvobozsytelnaja Armija. Moskva, 1999. 28. p., 29. p. 2. illusztráció: Orosz őrmester a ROA 10. hadosztályának állományából. Az ismeretlen őrmester viseli a német Vaskereszt II. osztályát, 36. p. illusztráció: Kaminski, Broniszlav Vlachislavovitsch, a német Vaskereszt I. osztályának jelvényével. *Rosenwald, Walter*: Ivan Nikitic Kononov Kommandeur des „Donkosaken – Reiter Regiments 5”. „Zeitschrift für Heereskunde” Nr. 415. Januar / März 2005. (LXIX. Jhg.) 27–32. pp. különösen 30. p. Kononov – korábbi szovjet őrnagy – legvégül a németek oldalán harcoló orosz (kozák) erők tábornoka, 1943 decemberében (alczredesként) kapta meg a német Vaskereszt II. osztályát, 1944-ben (czredesként) nyerte el a német Vaskereszt I. osztályát. 27. p. 1. illusztráció: Olaf Jordan olajfestményén a német Vaskereszt I. és II. osztályát is viseli Kononov. (National Archiv, Washington); *Schuster, Peter – Thiede, Harald*: Die Uniformen und Abzeichen der Kosaken in der deutschen Wehrmacht. Vorderstedt, 1999. 37. p. jobb oldali, középső illusztráció: Kononov (alczredes) a II. osztályú német Vaskereszt átadása után, 67. p. alsó, jobb oldali illusztráció: Kononov ezredes, mellén az I. osztályú német Vaskereszttel, 113. p. középső kép: Kononov a II. osztályú német Vaskereszt szalagját viseli, 123. p. von Pannwitz tábornok kitüntetési Kononov alczredes a II. osztályú német Vaskereszttel, 124. p. bal oldali középső illusztráció: ismeretlen kozák tiszt a 2. Szibériai kozák lovas ezred állományából (Sibirkosaken – Reiter – Regiment 2.) a II. osztályú német Vaskereszt szalagjával, 145. p. jobb oldali felső illusztráció: Pugowatschnikov őrnagy a német Vaskereszt I. osztályával.

¹³ Littlejohn, David: Foreign Legions of the Third Reich. Vol. 1. (Norway, Denmark, France). San Jose, 1979. 150. p. illusztráció (a továbbiakban: Littlejohn Vol. 1.).

¹⁴ Littlejohn Vol. 2. 167. p. bal oldali illusztráció, 181. p. jobb oldali, felső illusztráció.

¹⁵ Littlejohn Vol. 2. 56. p. középső illusztráció.

¹⁶ Littlejohn Vol. 2. 60. p. bal oldali, középső illusztráció: Geurts Jules, a német Vaskereszt I. osztályának tulajdonosa.

¹⁷ Littlejohn Vol. 1. 29. p. felső illusztráció, 43. p. bal oldali illusztráció: Quist, SS Obersturmbahnführer a német Vaskereszt I. osztályát viseli, 49. p. alsó illusztráció.

¹⁸ Littlejohn Vol. 1. 95. p. bal oldali felső illusztráció, 96. p. felső illusztráció, 99. p. illusztráció: K. B. Martinsen, SS Obersturmbahnführer a német Vaskereszt I. osztályát viseli.

¹⁹ „Personalverordnungsblatt für die k. u. k. Kriegsmarine” 1915. Nr. 34. 7. August 1915.

²⁰ „Personalverordnungsblatt für die k. u. k. Kriegsmarine” 1916. Nr. 9. 4. März 1916.

²¹ Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) I. 31. Honvédelmi Minisztérium (a továbbiakban: HM) iratai 1943. Eln. 8. osztály (a továbbiakban: o.) 8. t. 3956. csomó (a továbbiakban: cs.) – 55.207 /eln. 8. E. – „vitéz Pongrácz Pál vezérőrnagy 2. oszt. német Vaskeresztjéhez pánt adományozása.” „Pro domo” (aktában), uo. kiadvány (aktában).

²² HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5965. cs. – 45.027./eln. 8/c. – Réh Gyula ht. őrnagy és társai német hadikittüntetése – M. kir. szombathelyi III. honvéd hadtest parancsnokság – Névjegyzék. 11.778. számhoz /eln. Ti. 1943. Szombathely, 1943. július 21.

²³ HL I. 31. HM iratai 1943. 8/c. o. 8. t. 5860. cs. – 1999./eln. 8. E. – „vitéz Szügyi Zoltán ezds. és társai német hadikittüntetése.” – Névjegyzék a német hadikittüntetésben részesült 43. gyalog ezredbeli tisztokról. (42. 12. 28.)

²⁴ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5964. cs. – 42.351./1943./8. E. – Szarka György ezredes és társai német hadikittüntetése. Vitéz Szügyi Zoltán ezredes kérvénye. Pápa, 1943. június 4.

²⁵ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c., o. 8/c. – 8. t. 5965. cs. – Réh Gyula ht. őrnagy és társai német hadikittüntetése – Csics György ezredes kérvénye. 109. szám /pk-1943. (H. n.) 1943. április 17.

²⁶ Uo. a kérvényre gépelve. (H. n.) 1943. július 5.

²⁷ HL I. 31. HM iratai 1943. 5963. cs./eln. 8/c. o. 8. t. – 35.640./eln. 8/c. – Herbeck József ezds és társai német hadikittüntetése – Névjegyzék, Budapest, 1943. június 1.

²⁸ HL I. 31. HM iratai eln. 8/c. o. 8. t. 5963. cs. – 26.975./eln. 8/c. – Tormássy Tibor százados és társai német hadikittüntetése – 10./34. /I. pc. Ho. Sgt. 43. III. 26. szám – Névjegyzék. Budapest, 1943. április 6.

²⁹ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5965. cs. – 45.027./eln. 8/c. – Réh György ht. őrnagy és társai német hadikittüntetése – 138/VIII. hdt. Pság sgt. Ti. 43. VI. 19. Névjegyzék. Hn. 1943. július 2.

³⁰ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5964. cs. – 42.351./1943/8. c. – Szarka György ezredes és társai német hadikittüntetése – Georgevics Ödön m. kir. főtörzskapitány kérvénye a M. kir. honvédelmi miniszterhez.

³¹ HL I. 31. HM iratai 1943. 8/c. o. 8. t. 5963. cs. – 35.640./eln. 8. o. 8. t. – Hrebeck József ezds és tsai német hadikittüntetése – 37./13. I. zlj. Vitéz Gáll Sándor jelentése. H. n. 1943. január 7.

³² HL I. 31. HM iratai 1943. 8/c. o. 8. t. – 5860. cs. – 1999./eln. 8. c. Névjegyzék – 2929. szám / kt. – 1942. – Gyöngyös, 1943. január 16.; uo. Legfelsőbb Elhatározás (Budapest) 1943. január 21.

³³ HL I. 31. HM iratai 1941. 8/c. o. Vkf. 8. t. 4250. cs. – 141.415. /eln. 8/c. vk. – „Vitéz Major és vitéz Vörös vörög-ek részére az I. osztályú német Vaskereszt adományozása.” „Pro domo” és kiadvány (aktában) Budapest, 1941. december 6.

³⁴ HL I. HM iratai 1942. Elnöki B. o. Bév t. 4916. cs. – 1485. /Elnöki B. osztály – „Vitéz László Dezső vörög. német hadikittüntetési adományozási okmányainak beszerzése.”

³⁵ V. ö. Pl. *Forman Adrian*: Forman's Guide To Third Reich German Awards... And Their Values. San Jose, 1993. (2) 20–21 pp.

³⁶ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5961. cs. – 9.508./cln. 8. E. – Csatay Lajos altáb. és társai német kitüntetése, Pro domo (aktában).

³⁷ Uo. 9.508. szám / cln. 8/c. – 1943. / M. kir. honvédelmi miniszter. Budapest, 1943. február 12.

³⁸ Uo. M. kir. Kolozsvári IX. honvéd hadtest parancsnokság. 388 F. számhoz / cln. III. nyt. 1943. – Névjegyzék. Kolozsvár, 1943. március 11.

³⁹ Uo. – M. kir. Debreceni VI. honvéd hadtest parancsnokság – 3169. szám / cln. VIII. ti. 1943. – Névjegyzék. Debrecen, 1943. március 8.

⁴⁰ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. B. o. Bév. t. 5769. cs. – 1015. / cln. öki B. o. – I. oszt. Német Vaskereszttel kitüntetett magyar tábormokok üdvözlése német részről. – Rah von Pappenheim ezredes levele Kalmár Aurél ezredeshez. Nr. 2509. / 42. h. n., dátum nélkül.

⁴¹ Uo. Pro domo (aktában).

⁴² HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. B. o. Bév. t. – 1580/Elnöki B. – Ujlaky vezérőrnagy távirata von Witzleben vezérőrnagnak. A táviratot 1943. január 11-én adták fel.

⁴³ HL I. 31. HM iratai 1942. 1942/cln. 8/c. o. 8. t. 5063. cs. – 53.192. /Eln. 8/c. – „Vitéz Jány Gusztáv vezérezredes a német Vaskereszt viselésének engedélyeztetését kéri.” „Pro domo”.

⁴⁴ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5961. cs. – Szakáts Zoltán ezredes és társai német hadikitüntetésének engedélyezése. – Névjegyzék. Pécs, 1942. december 5.

⁴⁵ HL I. 31. Eln. 8/c. 8. t. – 70077./cln., 8. o. – 64. szám / Eln. Kik. Csf. 1943. Névjegyzék. Bp., 1943. február 11.

⁴⁶ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5963. cs. – 32.032. / cln. 8. E. o. – Német hadikitüntetések elfogadása, viselése. – 1040/VII. hadt. Szt. 43.IV. – 10. 27-hez. Névjegyzék. H. n. 1943. február 17.

⁴⁷ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5962. cs. – 18.720./cln. 8. c. o. – Pálkuti László ezredes és társai német hadikitüntetése – vitéz Ginszkey Oszkár jelentése a VII. hadtest parancsnokságának.

⁴⁸ HL I. 31. HM iratai 1942. 8/c. o. 8. t. 5072. cs. – 1434. /cln. 8./E. – „Nemes Zsedényi Zoltán vk. ezredes az I. osztályú német Vaskereszt viselésének engedélyezését kéri.” – Névjegyzék.

⁴⁹ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. – 5961. cs. – Szakáts Zoltán ezredes és társai német hadikitüntetésének engedélyezése – Oszlányi Kornél levele a Magyar királyi honvédelmi miniszterhez. Bp., 1943. február 12.

⁵⁰ HL I. 31. HM iratai 1942. 8/c. o. 8. t. 5072. cs. – 57.109. Eln. 8/c. o. „Martsa Sándor ezd. II. oszt. német Vaskereszt viselésére kér engedélyt.” „Pro domo” (aktában).

⁵¹ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5964. cs. – 42.351./1943./8. E. – Szarka György ezredes és társai német hadikitüntetése – M. kir. nyíregyházi 22. honvéd könnyű hadosztály parancsnokság. – Névjegyzék. Nyíregyháza, 1943. június 20.

⁵² HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5963. cs. – 26.975./cln. 8/c. – 10./34./I. pc. Ho. Sgt. 43. III. 26. szám – Névjegyzék. Budapest, 1943. április 6.

⁵³ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5963. cs. – 32.032. / cln. 8. c. o. – Német hadikitüntetések elfogadása, viselése – M. kir. Honvéd Vezérkar főnöke 2. osztály – Névjegyzék. 16.663. szám / cln. 2. Vkf. Köz. 1943. – Budapest, 1943. április 27.

⁵⁴ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5963. cs. – 32.004. cln. 8/c. – Szent-Királyi alezredes és társai német hadikitüntetése – M. kir. Honvéd Központi Átvételi Bizottság – Ramor Sándor alezredes kérelme a kitüntetés elfogadása és viselése vonatkozásában – Budapest, 1943. július 29.

⁵⁵ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5963. cs. – 22.619./cln. 8. c. – nemes Seregély István alezredes megsemmisült kitüntetései és az okmányok újbóli kiadását kéri. Pro domo (aktában), I. számú betétív a 22. 619./cln./c. 8. c. – 1943. sz. ügyirathoz. A 22.619./cln. 8. 1943.

számhoz. 73.877. szám /cln. 8/c. – 1942. Névre szóló rendelvény Seregély István m. kir. alezredesnek. (Másolat) Budapest, 1942. december 18. A 31. gyalogezred parancsnokának levele – 1943. március 28.

⁵⁶ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5963. cs. – 32.004./cln. 8/c. – Szent-Királyi alezredes és társai német hadikitüntetései – M. kir. 16. honvéd gyalogezred 1166. szám / kt. – 1943. – Névjegyzék. H. n. 1943. február 25.

⁵⁷ HL I. 31. HM iratai 1942. Eln. 8. o. 8. t. 5073. cs. – 49.216. /cln. 8. E. o. – „Fehéregyházi Ödön vezérkari százados dícsérete.”

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5963. cs. M. kir. Honvéd Hadi Akadémia 390. sz. kt. – 1943. – Névjegyzék. (H. n.) 1943. január 25.

⁶⁰ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. E. o. 8. t. 5961. cs. – 1.6559./cln. 8. o. – Studer Gyula tartalékos zászlós és társai német hadikitüntetése. M. kir. Honvéd Haditechnikai Intézet 64.612. szám/cln. H. T. I. 1943. Budapest, 1943. január 26., Uo. I. sz. melléklet a 64.612./cln. H. T. I. – 1943. számhoz.

⁶¹ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5963. cs. 19.830. M. kir. 21. honvéd gyalog ezred 2794. szám /kt. – 1943. Névjegyzék. Kassa, 1943. március 2.

⁶² HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5963. cs. – 32.032./cln. 8/c. o. – Német hadikitüntetések elfogadása, viselése – 164/13. k. ho. sgt. 43. IV. 14. (H. n.) 1943. február 14.

⁶³ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5963. cs. – 32.004./cln. 8/c. – Szent-Királyi alezredes és társai német hadikitüntetése – M. kir. „József nádor” I. honvéd harcokosi ezred – 368. szám / kt. pótk. 1943-hoz Névjegyzék. Jászberény, 1943. július 29.

⁶⁴ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. 8. t. 5965. cs. – Réh Gyula ht. őrnagy és társai német hadikitüntetése. M. kir. honvéd haditudósító osztály – Névjegyzék. 1943. július 10.

⁶⁵ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5962. cs. – 26.268. – Német hadikitüntetések. M. kir. 8. honvéd gyalog ezred II. zlj. parancsnokság – Névjegyzék. H. n., é. n.

⁶⁶ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5963. cs. – 28.776./cln. 8. – Papp Endre tartalékos főhadnagy és Dr. Geisenberger Jenő zászlós német hadikitüntetése. – 628/108. k. ho. sgt. számhoz – Névjegyzék. H. n. 43. IV. 16.

⁶⁷ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5961. cs. – 7.077./cln. 8. c. – Szakáts Zoltán ezredes és társai német hadikitüntetésének engedélyezése – 56/46./III. zlj. pk. 43.I. 22. – Névjegyzék. H. n. 1943. január 22.

⁶⁸ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5964. cs. – 42.351./1943./8. c. – Szarka György ezredes és társai német hadikitüntetése – M. kir. „Jurisics Miklós” 8. honvéd táborig tüzérsztály 2071./At. – 1943. számhoz. Névjegyzék. Szombathely, 1943. június 26.

⁶⁹ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5963. cs. – 32.004./cln. 8/c. – Szent-Királyi alezredes és társai német hadikitüntetése – M. kir. 2. honvéd határhadász zászlóalj parancsnokság. Kimutatás. (Felsővisó)

⁷⁰ HL I. 31. Eln. 8/c. o. 8. t. 5962. cs. – 18.286./cln. 8/c. o. – vitéz Máthé Kálmán altábornagy német hadikitüntetése – M. kir. 8/III. pót-zászlóalj parancsnokság 106. szám / Kt. – 1943. – Névjegyzék. Pécs, 1943. február 26.

⁷¹ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5964. cs. – 4.341./1943./8. c. – Szarka György ezredes és társai német hadikitüntetése – M. kir. kaposvári 10. könnyű hadosztály parancsnokság – Melléklet a 102/kt. – 1943. számhoz. Névjegyzék.

⁷² HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. 8. t. 5964. cs. – 42.351./1943./ – Szarka György ezredes és társai német hadikitüntetése – 536/12. k. ho. hu. sgt. 43. VI. 22. szám – Névjegyzék. H. n. 1943. június 22.

⁷³ HL I. 31. HM iratai 1942. Elnöki B. o. Bév. t. 4916. cs. – 2281/Elnöki B. o. – „Magyar tiszték, altisztek stb. kitüntetése a II. osztályú német Vaskereszttel.” „Pro domo” (aktában).

74 HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5964. cs. – 42.351./1943./8. c. – Szarka György ezredes és társai német hadikitüntetése – Névjegyzék. 206. szám / bk I-hoz-1943. – Budapest, 1943. június 22.

75 HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5964. cs. – 42.351./1943./8. c. – Szarka György ezredes és társai német hadikitüntetése – M. kir. Honvéd „Ludovika” akadémia parancsnokság. 1.375. szám / tkb. 1943. Névjegyzék.

76 HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8. o. 8. t. 5960. cs. – 4.177./ cln. 8/c. oszt. „Pro domo” (aktában).

77 HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8. o. 8. t. 5958. cs. – 18.280./ cln. 8/c. – „Szücs András százados német hadikitüntetése.”

78 HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. – 5961. cs. 7.077./ cln. 8/c. – Szakáts Zoltán ezredes és társai német hadikitüntetésnek engedélyzése. Névjegyzék, 168. számhoz / kt. 1943. – Várpalota, 1943. február 5.

79 HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5962. cs. – 26.268. – Német hadikitüntetések – M. kir. honvéd Légvédelmi Központi Iskola 410/kt. – 1943. számhoz. Névjegyzék. H. n. 1943. január 30.

80 HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5964. cs. – 42.351./ cln. 8/c. – Szarka György ezredes és társai német hadikitüntetése – M. kir. Honvéd Páncélos Központi Iskola parancsnoksága – 842. szám/Kt. – 1943. – Névjegyzék. Esztergom, 1943. június 22.

81 HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5965. cs. – 45.027./ cln. 8/c. – Réh Gyula ht. őrnagy és társai német hadikitüntetése – M. kir. Honvéd Lovassági Központi Iskola parancsnoksága. Névjegyzék. 785. szám/ cln. – 1943. Öröknyitábor, 1943. július 17.

82 HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5964. cs. – 42.351./1943./8. c. – Szarka György ezredes és társai német hadikitüntetése. – M. kir. Kassai VIII. csendőrkertület 49./kt. 1943. – Névjegyzék. Ungvár, 1943. június 9.

83 Uo. – Budapesti I. csendőrkertület – Névjegyzék. Gödöllő, 1943. június 17.

84 HL I. 31. HM iratai 1942. 1942/c. 8/c. o. 8. t. 5068. cs. – 67.998. / cln. 8. c. – „Saly Gyula címzetes őrmester német kitüntetése.” 470. /35. gyalogezred parancsnokság Névjegyzéke a német hadikitüntetéssel kitüntetett legénységi állományú egyénokről. (1942. augusztus 11.)

85 HL I. 31. HM iratai 1943. Elnöki B. o. Bév t. – 52.168. /Elnöki osztály – „Hardy László tartalékos őrzető részére adományozott német kitüntetés adományozási okmány másolatát kéri.” – Kiadvány (aktában) 1943. augusztus 27.

86 HL I. 31. HM iratai 1943. cln. 8/c. o. 8. t. 5952. cs. – 69.720. / cln. 8/c. – „Horváth János hivatásos őrmester címzetes törzsőrmester német Vaskereszt igazolványa ügyében. „A Magyar királyi József nádor” /I. honvéd harcokosi zászlóalj parancsnokának levele a magyar királyi honvédelmi miniszterhez. Nána, 1943. szeptember 30.

87 HL I. 31. HM iratai 1943. cln. 8/c. o. 8. t. 5956. cs. – 85. 118./ cln. 8/c. – „Pandúr József tsz. szakaszvezető német Vaskereszt II. osztályának adományozása tárgyában.” – Jegyzőkönyv (M. kir. XIII. honvéd közérdekű munkaszolgálatos zászlóalj) Kilyén, 1943. november 1.

88 HL I. 31. HM iratai 1945. 1945. Elnöki és bizalmas – cln. és biz. 8/c. 6830. cs. – 44.724./biz. 8/c. – „Róka Béla főtörzsőrmester és társai német hadikitüntetése” szám nélkül I. hegyi dandár páncéltörő ágyús csoport parancsnok. (1945. március 13.)

89 HL I. 31. HM iratai 1942. 1942./ cln. 8/c. o. 8. t. 5068. cs. – 67.998. / cln. 8/c. – „Saly Gyula címzetes őrmester német kitüntetése.” – Kimutatás a Heeresgruppe által kitüntetett tiszthelyettesekről. (408./102. utász század parancsnok.) 1942. november 1.

90 HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5963. cs. – 32.844./ cln. 8/c. – Balogh Gábor továbbszolgáló szakaszvezető és társai német hadikitüntetése. – Névsor.

91 HL II. 1458. Magyar királyi honvéd megszálló parancsnokság / Keleti Magyar Megszálló Parancsnokság/ 1941–1944. iratai. Csoportparancsnoksági iratok. – 114. számú Keleti Magyar Megszálló Csoportparancsnoksági parancs. 1942. november 21. 2. szám.

⁹² HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5963. cs. – 19.830. – M. kir. 5/I. honvéd vadász repülő pótszázad parancsnokság – Névjegyzék. Mátyásföld, 1943. március 27.

⁹³ Zsák Ferenc (összeállítása): Első és másodosztályú német Vaskereszttel kitüntetett magyar repülő katonák. (kézirat) (a továbbiakban: Zsák i. m.).

⁹⁴ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5964. cs. – 42.351./1943. 8/c. – Szarka György ezredes és társai német hadikitüntetése – M. kir. Légierők parancsnoksága – Névjegyzék. Budapest, 1943. június 22.

⁹⁵ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5963. cs. 32.004./ cln. 8/c. – Szent-Királyi alezredes és társai német hadikitüntetése – M. kir. I. honvéd vadász repülő pótszázad 3606. szám / kt. pótk. 1943. – Névjegyzék. H. n., é. n.

⁹⁶ Zsák i. m.

⁹⁷ Uo.

⁹⁸ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5965. cs. – 45.027./ cln. 8/c. – Réh Gyula őrnagy és társai német hadikitüntetése – M. kir. 4. honvéd bombázó repülő pótszázad. Névjegyzék 3.176. szám / kt. pótk. 1943. Debrecen, 1943. július 9.

⁹⁹ Zsák i. m.

¹⁰⁰ Uo.

¹⁰¹ HL I. 31. HM iratai 1942. Eln. 8/c. o. 8. t. 5058. cs. – 12.388./ cln. 8/c. – Névjegyzék. Máramarossziget, 1942. március 4.

¹⁰² HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5965. cs. – 45.027./ cln. 8/c. – Réh Gyula ht. őrnagy és társai német hadikitüntetése – M. kir. I. honvéd távfelfelderítő repülő pótszázad – Felterjesztés 4093. szám / kt. – 1943. Budapest, 1943. június 22.

¹⁰³ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8/c. o. 8. t. 5965. cs. – 45.027./ cln. 8/c. – Réh Gyula ht. őrnagy és társai német hadikitüntetése – M. kir. 4. honvéd bombázórepülő pótszázad – Névjegyzék 3.176. szám / kt. pótk. 1943. Debrecen, 1943. július 9.

¹⁰⁴ Zsák i. m.

¹⁰⁵ Uo.

¹⁰⁶ Uo.

¹⁰⁷ Uo.

¹⁰⁸ Uo.

¹⁰⁹ HL I. 31. HM iratai 1943. Eln. 8. o. 8. t. 5961. cs. – 6559./ cln. 8. o. – Studer Gyula tartalékos százados és társai német hadikitüntetése – M. kir. Honvéd repülő ezred Bombázó kiképző Repülő Osztály – Névjegyzék. H. n. 1942. február 2.

¹¹⁰ Uo.

¹¹¹ HL I. 31. HM iratai 1942. 1942./ cln. 8/c. o. 8. t. 5071. cs. – 124.463./ cln. 8/c. oszt. – „Török József hadnagy tájékoztatást kér, a II. osztályú német Vaskereszt újbóli adományozása tárgyában. – Török József (M. kir. I. honvéd harcokosi ezred) levele a honvédelmi miniszterhez (Elnökség B. osztály) Munkács, 1942. február 25.

¹¹² Uo.

¹¹³ Uo. A kérvényre gépelt javaslat.

¹¹⁴ Uo. „Pro domo”. Az osztály állásfoglalása a 2. ponthoz.

¹¹⁵ Uo. Kiadvány (aktában) – 1942. július 4.

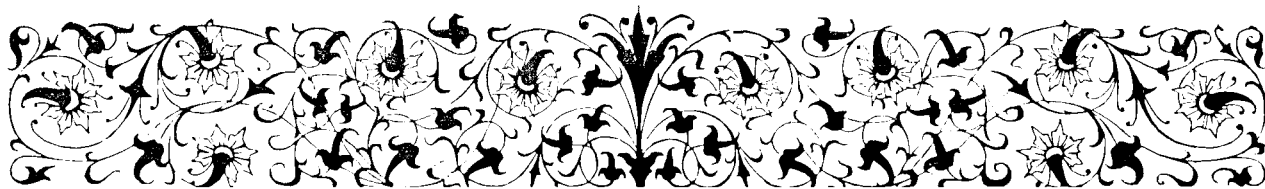
¹¹⁶ HL I. 31. HM iratai 1942. 1942./ cln. 8/c. o. 8. t. 5058. cs. – 56.031./ cln. 908/c. – „nemes Almássy László tartalékos főhadnagy I. és II. osztályú német Vaskereszt elfogadásának és viselésének engedélyzése.” „Pro domo” (aktában) – Jegyzék – Budapest, 1942. szeptember 23.

¹¹⁷ Uo. Magyar királyi Honvédelmi miniszter. – 56.031. szám / cln. 8/c. – 1942. (Budapest) 1942. szeptember 30.

¹¹⁸ HL I. 31. HM iratai 1945. 8. Nyilvántartó osztály iratai 8636. cs. – 1387. Szv. III. – Vukovary György ny. áll. vezérőrmagy II. osztályú német Vaskeresztje – Pro domo (aktában), 5467./3. Hds. IV. d. kiut. 45. II. 17., Hm és Hfp. 3. o. Gyeptü II.

¹¹⁹ HL I. 31. HM iratai 1945. 8. Nyilvántartó osztály – 64.034. 5227./3. Hds. II. a. 1945. március 8. levele.

¹²⁰ „Honvédségi Közlöny” 1941. 51. szám – 71.936./ cln. 8/c. – 1941. sz. körrendelet.



BESZÁMOLÓ A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALÓGIAI TÁRSASÁG SZÉKESFEHÉRVÁRI TUDOMÁNYOS KONFERENCIÁJÁRÓL

„Múltunkra nézzünk vissza, ennek birtokában éljük a jelent, s építsük a jövőt!”
(Spányi Antal)

A Fejér megyei millenniumi ünnepi rendezvénysorozat keretében és Bory Jenő (1879–1959) építészmérnök, szobrász halála 50 esztendő jubileumának alkalmából rendezte meg a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság a minden esztendőben sorra kerülő, vidékre kihelyezett szimpóziumát a székesfehérvári Bory-vár képtárában 2009. szeptember 4-én. A házigazda szerepét a Bory-vár Alapítvány, a konferencia védnöki tisztét a Székesfehérvári Egyházmegye püspöke, Spányi Antal, valamint Palkovics László, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja töltötte be. A tudományos értekezleten tiszteletét tette a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság elnöke, Bertényi Iván történész, egyetemi tanár (ELTE BTK, Történelem Segédtudományai Tanszék), a Magyar Tudományos Akadémia doktora, a Nemzetközi Heraldikai Akadémia rendes és a Madridi Királyi Heraldikai és Genealógiai Akadémia levelező tagja. A „kiérdemesült” tudóst a konferencia napján tüntették ki *professor emeritus* címmel. A tanácskozás programja – a Bory-vár Alapítvány képviseletében – Ágoston Béla köszöntőjével vette kezdetét. Az ünnepélyes megnyitót Spányi Antal megyés püspök tartotta; beszédében a keresztény értékrend tükrében méltatta a Szent István király uralkodása alatt kialakult vármegyerendszert, amelynek egyik legkorábbi alapköve az 1009-ben már bizonyosan létező – az évszázadok során az ország egyik meghatározó igazgatási és kulturális központjává váló – Fejér vármegye és annak székhelye, Székesfehérvár volt.

A továbbiakban áttekintjük az elhangzott előadásokat, azokból – hely szűke miatt – szubjektív módon kiemelve néhányat. A konferenciát indító ülészak nyitó előadását a Bory-vár Alapítvány képviseletében, Bory Jenő dédunokája, POGATSNIK Monika középiskolai tanár (Péter Rózsa Gimnázium és Szakközépiskola, Székesfehérvár) „*Bory Jenő és a Bory család*” címmel tartotta. Felszólalásában bemutatta az építészmérnök, szobrászművész, a Képzőművészeti Fő-

iskola és Műegyetem tanárának életútját és munkásságát, majd – levéltári kutatásait is felhasználva – ábrázolta a le származottakat és a felmenőket. A termékeny alkotó keze munkáját dicséri Székesfehérváron a Jézus Szíve római katolikus templom, valamint a közel 40 nyáron át épített vár, amellyel saját tervei és fantáziája alapján emelt emléket művészi álmainak, a munka- és a hitvesi szeretetnek.

BEKE Margit, az Esztergom – Budapesti Érsekség Egyháztörténeti Bizottság elnöke „*Meszlényi Zoltán püspök typariumai és címere*” címmel summázta kutatómunkájának gyümölcseit. Az előadás aktualitását az adta, hogy XVI. Benedek pápa 2009. júliusában jóváhagyta azt a dekrétumot, amely többek között elismeri az esztergomi segédpüspök vértanúságát. A főpásztor boldoggá avatási szertartása október 31-én ünnepi szentmise keretén belül az esztergomi bazilikában zajlik le. Meszlényi Zoltán püspököt 1950. július 29-én hurcolták el esztergomi lakhelyéről az állambiztonsági szervek emberei. A kistarcsai internáló táborba került, ahol elkülönítve őrizték és kintozták. A bántalmazások és a végkimerülés következtében 1951. március 4-én hunyt el. Hamvait a rákoskeresztúri új köztemetőben helyezték el, majd 1966. június 24-én földi maradványait az esztergomi bazilikában helyezték örök nyugalomra. Az előadó részletesen tárgyalta a család zöld fán fülemülét és párducot ábrázoló címerét, valamint Meszlényi Zoltán 1937-től fennmaradt pecsétnyomóit.

SZLUHA Márton genealógus, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság alelnöke „*A magyar nemesség társadalmi háttere a XVI–XVII. században*” címmel tartott előadásában újfent a téma vázlatával ismerkedhettünk meg. Példaként több ízben utalt a Nyitra vármegyei nemes családok történetét feldolgozó korábbi kutatásainak eredményeire.

Az ülészak zárásaként MÓZESSY Gergely, a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, valamint a Püspöki Könyvtár és az Egyházmegyei Múzeum igazga-

tója „Egyházi kitüntetési kultúra a kommunista diktatúrában” címmel prezentált referátumában helyi vonatkozású kutatásainak átfogó eredményeiről tájékoztatta a konferencián résztvevőket. Egy mindezidáig elhanyagolt tudományterület, az egyházi falerisztika egy szeletének szellemes összefoglalását kapta a hallgatóság.

A délelőtti szekcióülés második részének nyitóelőadásában HARMATH Arisztid genealógus, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság főtítkárhelyettese „*A Szent Jobb és Székesfehérvár, legendák és tények*” címmel szolgáltatott sajátos megközelítésű adalékokat a Szent Jobb történetéhez. Előadásában tulajdonképpen kétségbe vonta Szent István király földi maradványainak hitelességét, sugallva, hogy az ereklyék valódiságát mindezidáig nem igazolták tudományos vizsgálatok. Az ismert adatokat kevésbé közismertek követték; a kutató a szövevényes legendáriumból igyekezett tényyszerűségeket kiszűrni, utalt a latin nyelvű források kétértelműségére. A kételyeket felsorakoztató előadás végül azzal zárult, hogy előkerült egy másik „Szent Jobb” is. Harmath bizonyosra veszi, hogy a két ereklye összetartozik, ugyanakkor az ezt igazoló tudományos vizsgálatra eddig nem kapott engedélyt.

KÖRMENDI Tamás egyetemi tanársegéd (ELTE BTK Történelem Segédtudományai Tanszék), a Nemzetközi Heraldikai Akadémia levelező tagja „*Az Osl nemzetség címere*” címmel oszlatta el referátumában a több mint egy évszázados szakirodalom vonatkozó mulasztásait. (Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*. Bp., 2004. 2., repr. kiad. 858–878. p. Eredetije: Ua. Bp., 1900.; Csoma József: *Magyar nemzetségi címerek*. Bp., 2004. 2., repr. kiad. 1275–1280. p. Eredetije: Ua. Bp., 1904.) A törzsökös Osl nemzetség (Osl, Oschli, Oslí, Oslu, Wsl) „*Sopron vármegyének tősgyökere és legkiválóbb nemzetsége. Ha felemlítjük, hogy belőle származtak a nagynevű Kanizsay és a ma is élő Ostfy családok, s hogy a ma is virágzó csornai egyházat e nem alapította, gazdagította, nagyságáról, érdemeiről eleget mondottunk.*” (Karácsonyi, i. m. 858. p.) Az előadó jól felépített felszólalásában terítékre került nem csupán Sopron vármegye, de a XIII. századi Magyarország egyik legnagyobb birtokos famíliájának, az ismeretlen eredetű Osl nemzetség tömör története, valamint megemlékezett a fennmaradt pecsétábrázolásokról. Beszámolója végén azt a kérdést boncolgatta, vajon a genus – teljes alakos, a „szittya múlt” hangsúlyozására alkalmas madárábrázolásos, felröppenő ragadozó madarat; sast vagy sólymot ábrázoló – címereinek mázai abban a korban mennyire voltak állandó elemei általában a címereknek.

Jelen sorok írója, VITEK Gábor történész-levéltáros (Fejér Megyei Levéltár) „*Székesfehérvár jelképei (pecsét, címer, zászló)*” című előadásában betekintést engedett az egykori – 1527-ig – koronázó város szimbólumainak; történelmi pecsétjeinek, címerének és zászlajának világába.

Címerét I. Lipót 1703-ban, majd V. Ferdinánd magyar köriratú pecsétbe foglalt formában 1845-ben megújította. E pecsétes alak ellenére a város mindvégig a körirat nélküli, címerpajzsos változatot használta tovább. Mindaddig, amíg az 1949. évi hatalomváltás során minisztertanácsi rendelet törölte el a törvényhatóságok, megyei jogú városok és községek pecsétjein alkalmazott ősi címereket, s 1950. május 1-től az állami hivatalok és intézmények kizárólag a mindenkor magyar állami címet használták. Székesfehérvár történelmi zászlaját 1896-ban varrták. Leszögezte, hogy noha a magyarországi kommunális heraldika gyökereit a honi szakirodalom Esztergom és Buda XIII. század közepi pecséthasználataig vezeti vissza, többen; így Kubinyi András vagy Bertényi Iván is utalt arra, hogy Székesfehérvár első ismert, 1270. évi pecsétlenyomatától függetlenül várábrázolásos címerpajzsát már feltehetően korábban, a tájárjárat megelőző időkre visszanyúlóan vésették. Többek között utalt arra is, hogy a XIII. században számos város éppen a fehérvári kiváltságos latinok jogainak mintájára nyerte el kiváltságait, egyúttal a városi jogosítványok és a város kebelén belül szerveződött testületek elismertségét a saját pecsét- és címerhasználat fejezte ki.

A koradelutáni ülés első része előadásainak sorában SZEMÁN Attila főmuzeológus (Központi Bányászati Múzeum, Sopron) „*Anjou-kori bányavárosi pecsétjeink*” címmel tartott széles merítésű, nagy ívű előadást. Az előadó előljáróban leszögezte, hogy a XIII. század folyamán létrejövő s nemesérc bányászatával foglalkozó bányavárosok közül feltehetően a legrégebb – Bana néven – Selmezbánya volt. Első ismert címeres pecsétje 1275-ből származik, a többi bányavárosi pecsét, illetve címer a XIV. századból maradt fenn. A szabad királyi bányavárosok jelentős hányada az Anjou-korban nyerte el kiváltságait, pecsétjeiken, illetve címerükben ezért gyakran megtalálhatóak az uralkodóház jelképei: a magyar vágásokkal és Anjou liliomokkal hasított pajzs, amelyek feltehetően adományozott vagy kegyúri címerek. A XIV. századi adományozások révén pecsétet és címet az ímént említett pajzsos Libetbánya, Telkibánya, Németlipcse, Breznóbánya kapott. Bányászjelkép, esetlegesen valamilyen vallási motívum Rudabánya, Nagybánya, Felsőbánya, Bakabánya és Hybbe (bányászközség), valamint Gölnicbánya és Szomolnok jelképein szerepel. Az Anjouk speciális pecsétadományozási szokása érhető tetten a körmöcbányai és újbányai pecsétnyomókon. Ezek ugyanis a királyi bányavárosok számára az uralkodótól, mint tulajdonostól adományozott pecsétek. A mesterien vésett hatszögletű typariumokon mindkét esetben maga az adományozó uralkodó imádkozó figurája tűnik fel. Az előadó szakmai újdonsággal is szolgált. Körmöcbánya esetében az első pecsét feliratában szerepel a király neve: „S. CIVITATIS. REGIS. KAROLI. DE. CREMNICIA”, nem általában királyi, hanem Károly királyi városának pecsét-

je tehát. A pecséten jobbra forduló testtel, de szembenéző arccal egy koronás, hosszú hajú imádkozó alak látható, aki díszes szőnyegen térdepel. Előtte tépőkerék figyelhető meg, háta mögött háromszög alakú pajzs az Anjou-magyar címerrel. A koronás, hosszú hajú, hosszú köpenyes alakot mindenhol alexandriai Szent Katalinnak, a város védőszentjének tartják, így Darvasy Mihály, Faller Jenő és Jozef Novák is. Az előadó ugyanakkor úgy véli, hogy ez nem felel meg a valóságnak, s leszögezte: az első pecséten Károly Róbert magyar királyt ábrázolták. Indoklásként azt hozta fel, hogy az alak helyzete nem felel meg a szentek szokásos ábrázolásának. Alexandriai Szent Katalin attribútumai (korona, kerék, kard, pálmaág) közül csupán egy található az ábrázoláson, a karmos tépőkerék, Szent Katalin legfőbb attribútuma ugyanis nem nála, hanem előtte egy állványra helyezve látható, noha ez a kerék más ábrázolásokon mindig közvetlenül Szent Katalin mellett található, esetleg rátámaszkodik, vagy fogja azt. A figura előtte térdel, vagyis „hozzá” imádkozik. Egyáltalán nem szokásos, hogy egy szent a saját attribútumához imádkozzon, viszont szokás magát a szentet szimbolikusan csupán attribútumával megjelentetni, érvelt az előadó. Példaként hozta fel Körnöcbánya későbbi címerét, amelyben a félkerék jeleníti meg Szent Katalint. A térdelő alak feltehetően éppen a város védőszentjéhez, vagyis Szent Katalinhoz, azaz annak szimbolikus értelmű attribútumához, a tépőkerékhez imádkozik, amely magát a szentet szimbolizálja. A háta mögött levő, fára vagy bokorra akasztott kis Anjou-magyar háromszögpajzs, azaz a király pajzsa is tovább erősíti azt, hogy a koronás alak a királyt jeleníti meg. A legfontosabb érv azonban, hogy ennek a figurának a feje körül nincs dicsfény. A köriratban is utalnak arra, hogy I. Károly bányavárosáról van szó. Az előadó ehelyütt párhuzamként utalt az újbányai pecsét ábrázolására, ahol a szintén hosszú hajú Nagy Lajos imádkozik a Szűzanyához. A későbbi Körnöcbánya-címereken sehol sem szerepel már az uralkodó, s azokon már valóban Szent Katalin alakja látható attribútumaival, feje körül dicsfényvel. A későbbiekben talán ezért vonatkoztatták Károly Róbert alakjára Szent Katalin értelmezését. Az 1452-ből származó pecsét már ovális vágott címerpajzsot ábrázol a három karéjos kartusban, amelynek felső részében nagy „C” betű, az alsóban pedig egy hatküllős, hatfogas fél tépőkerék látható. Az uralkodóra már semmi sem utal.

Kovács Eleonóra történész-levéltáros (Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára) „*Székesfehérvár társadalmi rétegzettsége a Szentháromság temető síremlékeinek tükrében*” címen tartott jól kidolgozott, társadalomtörténeti utalásokba ágyazott előadást. A felszólalásban a Szentháromság vagy közismertebb nevén Hosszú temető síremlékeinek vizsgálatát célzó kutatás egy kis fejezetével ismerkedhetek meg a konferencia résztvevői. A beszámoló igazolta, hogy a síremlékek mint történeti források tanulmányozásával is

nyomon követhető, miként mutatkozik meg egy adott település társadalmi rétegzettsége, s kibontakozik a város társadalmi hálózata: családi, rokon viszonyok, kulturális kapcsolatok, a lakosság foglalkozásbeli megoszlása, a társadalomban betöltött szerep, funkció. Mivel e temető Székesfehérvár legrégebbi fennmaradt (és máig működő) sírkertje, a régi sírkövek segítségével lehetőség nyílik már a város XVIII. századi történetének vizsgálatára is. A XIX. századra pedig e sírkert válik egyre inkább Székesfehérvár legtekintélyesebb személyeinek, vezetőinek temetkezési helyévé, ugyanakkor a közeli városrészek lakói közül sokan később is ide temetkeztek, így nem csupán a városi elit vizsgálható, de valamelyest például az iparosok, kereskedők társadalma is. Az előadó hangsúlyozta: a síremlékeken található genealógiai adatokat tartalmazó feliratok mellett a címerek, a személyábrázolások és egyéb feliratok vizsgálata teszi teljessé a kutatás menetét, amely információk – főként a korai időszak sírköpusztulásai miatt – a levéltári források feldolgozásával kiegészítve nyújtanak viszonylag teljes képet. Kifejtette, hogy a kutatás során a genealógia, a heraldika, az archontológia, a történeti ikonográfia módszerei és eredményei is segítségül hívandók. Az előadó a nemesi síremlékcsoport bemutatásával ábrázolta a vármegye, illetve a város életében fontos szerepet játszó, ismert személyek, családok sírjait. Az előadás végén sor került egy, a városon belüli családi összeköttetéseket, rokon kapcsolatokat jól tükröző síremlékekre példát szolgáltató síremléksor bemutatására is. A záróülésszak első előadója, NÉGYESSY László „*A lipótszentiváni Szent Iványi család története*” címmel tartott előadást.

VÁRLAKI M. Péter egyetemi tanár (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közlekedésmérnöki Kar, Járműváz- és Könnyűszerkezetek Tanszék; győri Széchenyi István Egyetem Műszaki Tudományi Kar, Informatikai és Villamosmérnöki Intézet, Matematika Tanszék) újfent a magyar Szent Korona datálásának problémakörben interpretálta a KÓCZY T. László és RUSZA György professzor-társutatókkal közösen végzett kutatások gyümölcseit újszerű megközelítésben, „*A kijevei Szent Szófia apszis mozaikjának összehasonlítása a székesfehérvári Koronázási palást és a velencei Pala d'oro képrendszerével*” címmel.

Ezt követően SPILLENBERG-DIÓSZEGI György „*Magyar nemességet szerzett görögök és címerük*” címmel tartott előadást.

A konferencia utolsó előadását KÓCZY T. László egyetemi tanár (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Villamosmérnöki és Informatikai Kar, Távközlési és Médiainformaticai Tanszék; győri Széchenyi István Egyetem Műszaki Tudományi Kar, Távközlési Tanszék, a kar dékánja) tartotta „*A nemességi óspróbák története I.*” címmel.

Vitek Gábor

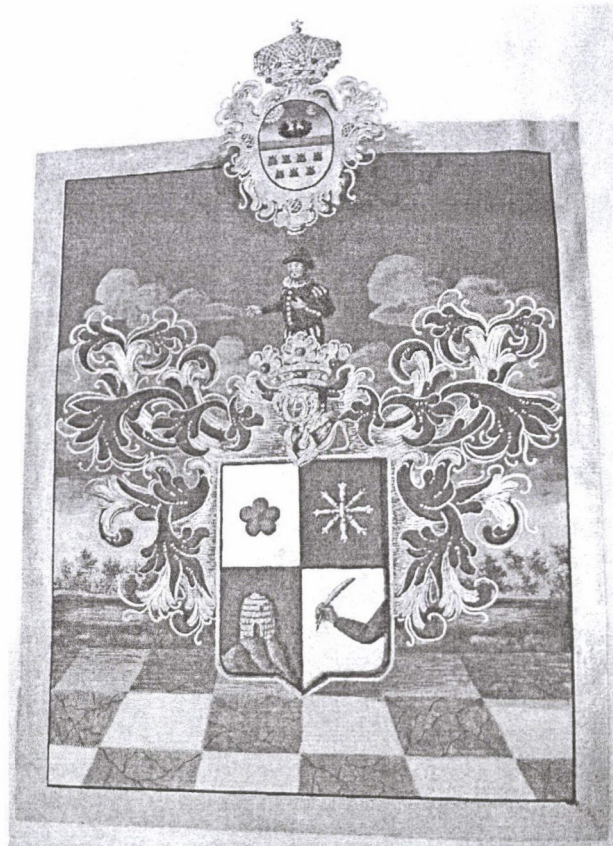


A BRASSÓI TRAUŠCHENFELSI TRAUŠCH CSALÁD ARMÁLISA

Annak ellenére, hogy a Trausch család részére tett címeradományt bevezették a Magyar és az Erdélyi Királyi Könyvekbe,¹ és a fontosabb családtörténeti irodalom is ismerte,² bemutatása mégis érdekes lehet, hiszen a címer leírását 1911-ben – pecséttrajz alapján – hibásan közölték a Turul hasábjain.³ A nagyközönség előtt ismeretlen armális jelenleg is magángyűjteményben található.

I. Ferenc magyar király 1819. szeptember 18-án Bécsben Trausch János Györgynek, általa gyermekeinek, György Frigyesnek, Karolinának, Johannának, ezek férjeinek, Fronius Frigyesnek és Salmen Gottfriednek, valamint fiági unokájának, másik Frigyes Györgynek címert és a „trauschenfelsi” előnevet adományozta.⁴ A könyv formában kiállított armalist 1820. január 10-én hirdették ki Kolozsváron; teljesen ép függőpecsétjét fémtokba nyomták. Megmaradt az irat tárolására szolgáló, kapcsos fémtartó is, amelynek fedlapján a kör alakú domborítás a pecsét elhelyezésére szolgál.

Az oklevél első lapjára festett – teljes oldalt kitöltő – címer aranykeretben helyezkedik el, ebben szürkefehér márványkövezet mögött tájkép látszik, fák övezte tóval. Felül középre Erdély címerét arany színű barokkos kartusba foglalták, fölötte a nagyfejedelmi korona helyezkedik el. A leírás szerint a címeradomány: „*álló katonai pajzs alsó részén a csúcs felé tartó függőleges és horizontális vonallal négy mezőre osztva, ezek közül az első, vagyis jobb felső ezüst udvar ötszirmú vörös rózsát, a második égszínkék mező pedig négy, kereszt alakban elhelyezett lilomos arany pálcát foglal magában, továbbá a harmadik szintén égszínkék udvarban a mező alsó részét kitöltő zöldellő hegy tetején arany kaptár látszik, végül a negyedik, vagyis bal alsó ezüst mezőben, sötétkékbe ruházott és írotollat tartó kar mutatkozik. A pajzson egy koronával díszített rostélyos, vagyis nyitott tornasisak fekszik nemesi szokás szerint, lilával bélelve, arannyal bevont nyakékkal és nyakláncsal körbevéve, jobbra fordulva, a korona hátától férfi egészalakos élethű képmása emelkedik elő, aranygombos, fekete spanyol ruhában, fejét kerek kalap fedi, jobb karja nyújtva, balját pedig saját szíve felé hajlítja. Az ezüst és sötétkék taka-*



*rók vagyis foszlányok a pajzs mindkét oldalán kecsesen futnak le.”*⁵

Hóдолati feliratok (*homagium*) tanúsága szerint a címerszerző – nyilván, mint városi tisztségviselő – korábban is használt címet, mégpedig írotollat tartó kart, a pajzson lévő sisakdíszként pedig három strucctoll funkcionált.⁶ Az Erdélybe a 16. század folyamán betelepülő szász család történetéről megemlékezik Trausch József (1795–1871) ismert író,⁷ számos erdélyi országos és brassói városi hivatal viselője,⁸ aki szintén ebből a strassbourgi eredetű famíliából származott. Trausch lexikona szerint a család György nevű tagja az 1604–1605. évben a bras-

sói gimnázium diákja, ezután 1620-ig prépostfalvi⁹ plébános, végül az Alsó-Fehér vármegyében lévő Bükkös¹⁰ lelkésze volt, kinek három fia különböző helyeken alapított családot.¹¹ Úgy tűnik, hogy a címerszerző Trausch János György brassói szenátor nem tartotta fontosnak a

család minden ágát – sőt a vele együtt, ugyanott városi szolgálatban álló rokonságot sem – az armálisba íratni. Érdekes, hogy végül Trausch József is nemességet szerzett, mégpedig címerkerő folyamodvány nélkül.¹²

Szálkai Tamás

JEGYZETEK

¹ Dr. Illéy János–Pettkő Béla: A királyi könyvek jegyzéke a benük foglalt nemesség, cím, címec és honosság adományozásoknak 1527–1867. Bp., 1895. 285.; A rávezetett záradék szerint az Erdélyi Királyi Könyvekbe is bejegyezték. XIV. 73.

² Illéy gyűjtemény. CD-ROM. Bp., 2001. F 234. Erdélyi Kincstári Levéltár. Privilegiales 17. No. 286.; Kempelen Béla: Magyar nemcs családok. CD-ROM. Bp., 2001. Trausch (trauschenfeldi); Siebmachers Wappenbuch. CD-ROM. Bp., 2002. Der Adel von Siebenbürgen. Edelleute. Trausch de Trauschenfels.

³ „Johann Georg de Trauschenfels 1838-iki pecsétjén a négy részre osztott pajzsban 1. hatlevelű virágot, 2. egy csillagot, 3. kaput, 4. kart iróttal láthatunk.” Gyárfás Tihamér: Egyéb brassai címeres levélc. Harmadik, befejező közlemény. (a továbbiakban: Gyárfás: i. m.) Turul, 1911. 4. 166.

⁴ Magángyűjtemény.

⁵ „Scutum videlicet militare erectum in inferiori sui parte in cuspidem vergens linea perpendiculari et horizontali in quatuor areas divisum, quarum primum seu superior dextra argentea rosam rubram quinque foliorum, secunda vero area coelestini coloris quatuor liliata aurea scepra juxta crucem locata complectitur, in tertia porro area aequae coelestini coloris aureum alveare super viridi monte fundum areae occupante conspicitur, quarta demum area seu inferiori sinistra argentea brachium coeruleo indutum calamumque tenens exhibet. Scuto incumbit galea tornearia coronata clatrataque seu aperta purpura suffulta, auro reducta, torque ac monili circumducta, situ pro

more ad dextram obliquo nobilibus concedi solita emergente a dorso coronae viro integrae fidei Hispanico vestitu nigro aureis nodis ornato, induto capiteque ejus pileo rotundo tecto, dextra manu extensa, sinistra vero versus cor suum directa. Laciniisque seu lemniscis hinc ac illinc argenteis et coeruleis per utrumque scuti latus venuste decurrentibus.”

⁶ Gyárfás: i. m. 166.

⁷ Leghíresebb munkája Schriftsteller-Lexikon, oder biographisch-literarische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen. (A továbbiakban: Trausch: i. m.) I–III. Kronstadt, 1868–1871. (A IV. kötetet Schuller Frigyes adta ki Nagyszebenben 1902-ben.) Változatlan utánnomatban is megjelent: Schriftsteller-Lexikon der Siebenbürger Deutschen. Köln-Wien 1983.

⁸ Trausch Brassóban 1817-től actarius, titkár és városi levéltáros volt, 1818-tól a város külső tanácsosává választották. Majd városi és kerületi ügyész, ezután a városi tanácsi aljegyző tisztét viselte, 1827-től főjegyző 1841-ig. 1841–1849 között rendőrkapitány volt Brassóban, majd báró Wohlgemuth – Erdély katonai és polgári kormányzója hívására – kormányzói előadó és jogtanácsos lett Nagyszebenben. 1850-től ideiglenes kamarai ügyész a tartományi pénzügyi igazgatóságnál, 1853-tól pedig valóságos császári pénzügyi tanácsosnak nevezték ki. 1860. évi nyugalomba vonulásakor a Ferenc József-rend lovagkeresztjével tüntették ki. Szinyei József: Magyar írók élete és munkái. CD-ROM. Bp., 2000. Trausch (Ferencz) József

⁹ Ma: Stejărișu Romániában.

¹⁰ Magyarbükkös, ma: Bichiș Romániában.

¹¹ Trausch: i. m. III. 409–410. 3. jegyzet.

¹² Trausch: i. m. III. 411.



AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ BRIT ÁLDOZATAINAK CÍMERES EMLÉKTÁBLÁJA A BRÜSSZELI KATEDRÁLISBAN

A magyar vonatkozású címeres üveglakairól¹ is ismert brüsszeli Szent Mihály és Szent Gudula-katedrális számos siremléke között található – egy oldalfülkében – ez a színezett emléktábla, amelyen az angol–latin kétnyelvű felirat mellett Nagy-Britannia és legnagyobb gyarmatai (India kivételével dominimok) címerei is megtalálhatók. Az Egyesült Királyság címere fölött India, mellette heraldikailag jobbról Kanada, balról Ausztrália, alatta sorban Dél-Afrika, Új-Zéland és Új-Foundland címereit helyezték el úgy, hogy a pajzsok feletti fehér szalagokon arany betűvel feltüntették nevüket is. A téglalap alakú tábla szélein arany-ezüst színű lombfüzér fut végig, melynek belső sarkaiba a „Union Jack”-et alkotó lobogók elemeit,² vagyis jobbra felül és balra alul Anglia (fehérben vörös Szent György-kereszt), balra felül Wales (kékben fehér András-kereszt) és jobbra alul Írország (fehérben vörös Szent Patrick-kereszt) zászlait festették.

Kissé meglepő módon az angol szöveg szükségesebb. E szerint „Isten dicsőségére és a Brit Birodalom egymillió halottja emlékére, akik az 1914–1918. évi nagy háborúban estek el, kik közül sokan Belgiumban nyugszanak”.³ Ehhez képest a latin felirat: „Isten nagyobb dicsőségére és emlékére azon ezerszer ezernek közülünk, akik szerte a brit birodalomból gyűltek össze az Úr 1914–1918. éveiben, s a mindenek felett emlékezetes háborúban életüket a hazáért áldozták – s kik közül sokan Belgium földjében nyugszanak. Ezt az emlékművet állította az egész birodalom minden nemzetsége és közössége.”⁴ A tábla középső részén, a két felirat között helyezkednek el a címerek.

Középen a brit címer, amelynek első és negyedik vörös mezejében három, egymás alatt elhelyezett lépő, szembenéző arany oroszlán (leopárd) van, a második mezőben Skócia címere (aranyban kívülről nyolc liliummal díszített vörös keretben ugyanilyen színű ágaskodó oroszlán), a harmadik kékben pedig Írországé – arany színű „Dávid-hárfa” ezüst húrokkal – látszik.⁵ Pajzstartók jobbról koronás arany oroszlán, balról ezüst egyszarvú. A pajzs arany tornasisak nyugszik, a sisakdísz zárt koronán lépő koronás arany oroszlán. A pajzsot a Térdszalagrend övezi, rajta a „*Honi soit qui mal y pense*”⁶ felirattal; a címer alatt a királyi család jelmondata: „*Dieu et mon droit*”.⁷

A brit uralom alatt álló Indiai Birodalom jelképe a „*Star of India*”⁸ volt (egy ötágú, fehér csillag, amely körül kívül arany sugarakat szóró kék színű szalag, ezen a „*Heaven's light our guide*”⁹ felirat). Ennek részletei tűnnek fel az emléktábla Indiát szimbolizáló



címerében is, mégpedig oly módon, hogy a brit sisakdísz mögé elhelyezett vörös pajzs közepén a csillag helyett az oroszlán látszik. Ezt foglalja körbe a sugaras szalag az aranszínű felirattal.

Kanada címere Viktória királynő adományából ki-folyólag kezdetben a négy tartomány: Ontario, Quebec, Új-Skócia és Új-Brunswick pajzsaiából állt, egészen a 20. század elejéig. Az ekkor megalkotott új jelkép öt mezőből áll(t): vágás mentén harmadolt pajzs felső két sora hasítással is osztva van. Az első három mező megegyezik a fentebbi brit címerrel, a negyedik kékben 2:1 arányban elhelyezett stilizált arany liliomok Franciaországot (és az egykor francia fennhatóság alatt álló kanadai területeket) szimbolizálják, míg Kanada nemzeti szimbóluma, a pajzstalp ezüst mezejében aranszínű hármast juharlevél kapott helyet,¹⁰ ami a nemzeti lobogón is szerepel.¹¹

A brit címer másik oldalára Ausztrália jelképét helyezték, a – hibásan – fehér bordúrral¹² övezett, egy vágással és két hasítással hat mezőre osztott pajzsot, amit V. György 1912. szeptember 20-án adományozott az Ausztrál Államszövetségnek.¹³ Az osztásokban a szövetségi államok címerei kaptak helyet: Újdél-Wales vörös Szent Györgykeresztje (a száraz találkozásánál lépő arany leopárd, végeiken négy arany csillag) ezüst mezejében, Victoria állam kék mezejében a brit korona és a „Dél keresztje” csillagkép stilizált égitestjei,¹⁴ Queensland ezüst mezejében kék máltai kereszt közepére helyezett zárt korona. A második sorban arany mezejében eukaliptuszágon álló, szembeforduló, repülésre készülő kerecsensólyom (Nyugat-Ausztrália), mellette aranyban fekete hattyú (az első ausztrál kolónia nevére való

utalásként: t. i. Swan River Colony), Dél-Ausztrália jelképe; míg a hatodik ezüst mezejében a tasmán címer sisakdíszéből származó lépő vörös oroszlán látszik (Tasmánia).¹⁵

Az alsó sorban Dél-Afrika, Új-Zéland és Új-Foundland címerei szerepelnek. Az újonnan létrejövő Dél-Afrikai Uniónak V. György 1910. május 17-én adományozta azt a – hasított és hullámos vonallal vágott – negyedelt pajzsot, amit egészen 1961-ig, a köztársaság kikiáltásáig használtak.¹⁶ A négy mezőben a négy korábbi állam címerei kaptak helyet. Fokföldet a „Jóreménység Asszonya” szimbolizálja vörös mezejében, a további három arany mezejében: Natalt két természetesen ábrázolt gnú, Oranje Szabadállamot narancsfá, míg Transvaalt ekhós szekér jelképezi.¹⁷

A két hasítással három részre osztott új-zélandi címer két szélső mezeje közepén egy-egy vágással továbbtagolt. A középső cölöpös helyzetű ezüst mezejében három, egymás alatt elhelyezett fekete vitorlás hajó a tengeri kereskedelmet szimbolizálja. Az első kék színű negyedben a „Dél keresztje” csillagai, a második vörösben aranszínű báránycsapó, az ország gazdagságát adó marha- és juhtenyésztés szimbóluma látszanak. A harmadik arany mezejében¹⁸ ábrázolt búzakéve a mezőgazdaságot, a negyedik kékben egymásra keresztbe helyezett kalapácsok a bányászat fontosságát jelképezik.¹⁹

Új-Foundland vörös címerpajzsát ezüst Szent Györgykereszt osztja négy mezőre, amikben a brit címer pajzs-tartói szerepelnek úgy, hogy az első és negyedik mezejében az arany oroszlán, a másodikban és harmadikban az ezüst egyszarvú van elhelyezve.²⁰

Szálkai Tamás

JEGYZETEK

¹ II. Lajos magyar király emlékére felesége, Habsburg Mária állítottatott üveglablakot, amelyen a címer mellett az uralkodópár monogramja (ti. L M) is megjelenik. Ezen kívül több uralkodó, így III. Joao portugál és I. Ferenc francia király, I. Ferdinánd német-római császár és magyar király, I. Miksa német-római császár, Szép Fülöp, V. Károly, II. Fülöp spanyol királyok, valamint Savoyai Filibert és felesége, Ausztriai Margit kapott üveglablakot.

² Az Egyesült Királyság lobogója mai formáját 1801-ben nyerte el. *Znamierowski, Alfred: Zászlóciklopédia.* Bp., 2000. (a továbbiakban: *Znamierowski: i. m.*), 107–108.

³ „To the glory of God and to the memory of one million dead of the British Empire who fell in the great war 1914 1918 many of whom rest in Belgium”.

⁴ „Ad maiorem Dei gloriam et in memoriam milliis millium nostrorum qui ex imperio Britannico undique coorti anno Domini MCMXIV MCMXVIII in bello praeter omnia memorando vitam pro patria profuderunt quorum pars magna in terra Belgica dormiunt hoc monumentum exstruxere totius imperii gentes atque communitates”.

⁵ Die Wappen aller regierenden Fürsten und Staaten. Ed. von Schmidt. Frankfurt am Main, 1869. 45. és 50. és *Friar, Stephen: Heraldry.* H. n., 2004. 234.

⁶ Az Eckhart Sándor-féle Francia–Magyar Nagyszótár fordítása szerint: „Huncut, aki rosszra gondol”.

⁷ „Isten és az én jogom”.

⁸ Ezt a nevet viselte a Viktória királynő által 1861. június 25-én alapított indiai lovagrend is. Pallas Nagy Lexikona. CD-ROM. Bp., 1998. Csillagrendek.

⁹ „Az égi fény a mi vezetőnk”.

¹⁰ *Hesmer, Karl-Heinz: Flaggen und Wappen der Welt.* München, 2008. (a továbbiakban: *Hesmer: i. m.*), 116. és „The Flag Institute”, Chester: Nationalflaggen der Welt. Hamburg, 2000. (a továbbiakban: *Nationalflaggen*), 10.

¹¹ Hivatalosan 1921-től ez szerepel Kanada nemzeti lobogóján, ettől kezdve a címerben is vörös színben ábrázolják. *Znamierowski: i. m.* 190. és *Smith, Whitney–Neubecker, Otfried: Die Zeichen der Menschen und Völker.* Verona-Luzern, 1975. 220.

¹² Valójában hermelinszegély, ami a tagállamok összetartozását hivatott szimbolizálni. *Hesmer: i. m.* 27.

¹³ *Hesmer: i. m.* 27.

¹⁴ Itt arany színben ábrázolva, valójában ezüst színűek. Ezek szerepelnek Ausztrália nemzeti lobogóján is 1901-től, hivatalosan 1903-tól, mikor az angol király szentesítette használatát. *Znamierowski: i. m.* 180. és *Nationalflaggen*. 221. A címer helyes ábrázolását ld. *Címertan*. 131.

¹⁵ *Hesmer: i. m.* 27.

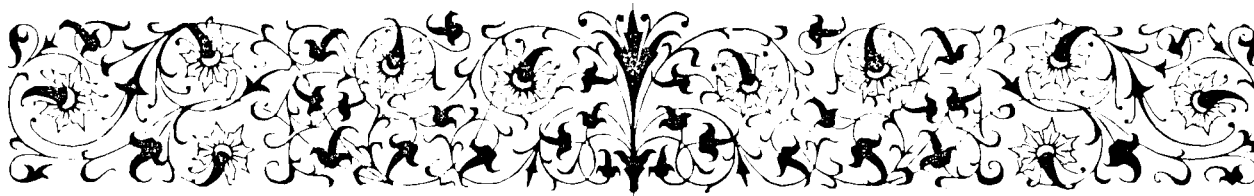
¹⁶ *Nationalflaggen*. 106.

¹⁷ *Hesmer: i. m.* 244.

¹⁸ Valójában vörös színű. Helyesen ld. *Címertan*. 133.

¹⁹ *Hesmer: i. m.* 176.

²⁰ Newfoundland and Labrador Heraldry and Flags. <http://www.heritage.nf.ca/facts3.html>. 2008. 06. 02.



KÖNYVISMERTETÉS

Vitek Gábor: *Sigillum Comitatus Albensis. Fejezetek Fejér vármegye szimbólumainak történetéből.* Székesfehérvár, 2009. (Fejér Megyei Történeti Évkönyv, 28.) 143 p.; ill. színes; 26 cm

(Megjelent Fejér megye millenniumára Fejér Megye Önkormányzatának támogatásával)

ISSN 0301-7532

ISBN 978-963-7233-36-4 kötött

„Fejér (vár)megye címeres pecsétjének [...] a kutató-sok mai állása szerint feltárt, s több mint 300 esztendő ábrázolásának historikus, komplex segédtudományi szintézise; szfragisztikai, heraldikai és vexillológiai összegzése időszerű. Ezzel együtt a korábbi, valamint a közelmúltban folytatott kutatási eredmények monografikus igényű áttekintése, elemzése és – a vonatkozó forráshelyek közzétételével – publikálásának szükségessége is vitathatatlan”. – írja a szerző műve elején. Valóban így van, a megjelent kötetben Fejér vármegye szimbólumainak teljes körű feldolgozását veheti kézbe most az olvasó, azaz a pecsétek, címerek és zászlók feldolgozásai egyaránt megtalálhatók a kötetben. Annál is inkább örömmel vehetjük kézbe, mert a vármegyei insigniumok kutatása nagyon ritka a szakirodalmi palettán. Ilyen jellegű monografikus igényű munka még nem született hasonló témakörben. Szerzője, Vitek Gábor történész, levéltáros, a Fejér Megyei Levéltár munkatársa, aki rövid pályafutása ellenére, (2001 óta) jó néhány tanulmányt, településtörténeti monográfiát írt szerzőként vagy társszerzőként: Csákvár, Vereb, Fehérvárcsurgó, Nádasdladány, Gárdony településekről. Kutatási területe a pecséttan, címertan, zászlótan. Majd egy évtized óta foglalkozik Fejér megye szimbólumaival is, hiszen már egyetemi szakdolgozatát is Fejér megye történeti zászlóinak témaköréből írta, 2000-ben. Azóta pedig több színvonalas tanulmánya jelent meg a Fejér megyei címerek, pecsétek és zászlók témaköréből, többek közt épp a Turul lapjain. Alaposan előkészített anyag kerül tehát az olvasó kezébe.

A kötetben természetesen a címszereplő a Fejér megyei címer, illetve pecsét. Ezen, meglehetősen szellős formában a térdeplő Szent István királyunk felajánlja koronáját (és szimbolikusan országát) a kisdéd Jézus

Krisztust a karjaival ölelő Szűzanyának. A szerző részletesen ismerteti az I. Lipót által 1694-ben adományozott pecsétet. Fejér vármegye ugyanis azok közé a megyék közé tartozott, amelyek nem címer-, hanem pecsétadományban részesültek. A címer körött a pecsétfelirat latin nyelvű volt, s a kötet főcíme is idézi: SIGILLUM COMITATUS ALBENSIS. Hogy ezt megelőzően is használt-e Fejér vármegye bármilyen saját címet vagy pecsétet, arra adat nem maradt fent. A pecsét kerek pajzson ábrázolt, festményszerű – többek által meglehetősen aheraldikusnak ítélt – címerképet mutat, sisakdísz és foszlányok nélkül. Mindazonáltal a hasonló, kevésbé heraldikus formátumú címerek elég gyakoriak a hazai viszonylatban, s különösen vármegyei és városi címerek vonatkozásában. Olyannyira így van, hogy szinte magyar sajátosságnak tekinthetjük. A korona felajánlási jelentnek pedig egészen közeli párhuzama figyelhető meg pl. Felsőbánya bányaváros 1345-ből származó typariumán. Igaz az utóbbin Nagy Lajos a felajánló, de a későbbiekben a király személyét Szent Istvánra értelmezték át.

A Fejér vármegyei pecsét magyar köriratot megújította a reformkorból, 1837-ből való. Az 1694-es adománylevél viszont elpusztult 1857-ben, az abszolutista adminisztráció időszakában. A szerző ezután végigköveti a pecsét, illetve címer fejlődését, a hozzájuk tartozó történeti adatokkal és jogi rendelkezésekkel együtt. Bemutatja a napjainkig terjedő történeti vonulatot, amely az egyes pecsétváltozatokat összefűzi. A megyei pecsétten, illetve címeren túl a vármegye egyéb pecsétjeit is ismerteti, és pedig a törvényszéki pecsétet, az alispáni, a szolgabírói és jegyzői pecsétet, sőt ezek viaszos és nedves változatait is. A vármegye színeit és címerét a Magyar Dolgozók Pártja Fejér Megyei Bizottságának 1947-es ja-

vaslatára változtatták meg, illetve törölték el 1948-ban. Az sárga (arany)–zöld helyett vörös–zöldre változott, míg a nyilván klerikális hatásúnak vélt címer helyére gabonakévből, kalapácsból és madártollból álló jelkép került. 1949-től üresen hagyták a címer helyét, 1950-től pedig már az állami címet használták az önálló megyei címer helyett. 1991-ben aztán ismét rendelet született az eredeti megyei zászló és címer újra használatbavételéről. Az állami címer – persze a hatályosra változtatva – 1991 után is megmaradt a megyei tisztviselők pecsétnyomóin. 2003-ban intézményesítették Fejér megye „logóját” is, amit 2007-ben sokunk meglepedésére el is töröltek. A legfrissebb fejlemény a Fejér megye millenniumára, azaz 2009-re tervezett címer. Ez utóbbi hagyományörzően és nagyon helyesen ragaszkodik az először 1694-ben adományozott címeres pecsét címerképéhez, köriratában pedig a COMITATUS ALBENSIS szerepel az évszámmal, MIX-MMIX. (Persze így a körirat miatt inkább pecsétképre emlékeztet, mint címerre.)

A szerző általában véve is nagy hangsúlyt fektet a jogtörténeti vonatkozásokra mind helytörténeti, mind segédtudományi munkásságában. Sorra veszi a megyei pecsét-használat összes fellelhető jogi vonatkozásait, s ezzel valójában annak történeti forrásait közli. Jelen tanulmánykötete és az ugyancsak idén napvilágot látott Gárdonyról szóló monográfia érdekessége, hogy történeti mondani-valóját összekapcsolta a magyar jogtörténettel kapcsolatos kutatásaival. Ezt nem csinálja más szakember. Ezért is kiemelkedően fontos mű szakmai szempontból is a most kiadott könyv. Egy külön fejezet foglalkozik a területiális szimbólumhasználat jogi hátterével Magyarországon, amelyben ábrázolja a vármegye működésének jogi valóságát és gyakorlatát a jogszerű működéshez elengedhetetlenül tartozó insigniumok használatán keresztül. Ezért nagyon szerencsés ez a megközelítés. Kifejezetten érdekes és meggyőző azon megállapítása, hogy az a tény, miszerint a vármegyék eredendően pecsétet és nem címet kaptak kézenfekvő gyakorlati szükségszerűség volt. Hiszen a rendelkezések érvényesítéséhez elsősorban pecsét kellett, hogy autentikus kiadványaik hitelessé tételében, azaz megpecsételéséhez használhassák. Az hogy a pecsét címerük lett elhelyezve, elsősorban az egyedivé tételben játszott szerepet. A gyakorlati tevékenység során

másodlagos jelentőségűvé volt. A jogtörténet tisztelete abban is megnyilvánul, hogy a Fejér megyei jelképekkel kapcsolatos rendelkezéseket teljes szövegükben közli a függelékben. Hiszen azok csakis így követhetők pontosan végig.

A történelem segédtudományainak művelése szempontjából ugyancsak lényeges eleme a kötetnek a Fejér megyei zászlók anyagközlése és feldolgozása is. Példamutató és egyben példa nélküli, hogy a megyei szimbólumokhoz köthető zászlókat összegyűjtve közölte. Muzeológushoz méltó módon tette pedig mindezt, ragaszkodva a nemzetközileg kialakult speciális zászlóleírási és adatközlési igényekhez, egységesen, szakmai módon adatolva és alaposan leírva azokat. Minden zászlóhoz színes képek is járulnak, így is bemutatva őket. Az anyag tematikailag három csoportból áll: a Fejér megye címerét (is) megjelenítő történeti zászlók, nemesi felkelési zászlók és céhzászlók. Ezek alapvetően három gyűjteményből származnak: a Fejér Megyei Levéltár, a Szent István Király Múzeum, és egyes római katolikus egyházi (Szent István Székesegyház, Szent Imre templom, Szent Sebestyén templom, Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum) gyűjteményekből. Ez a munka valójában túlmutat Fejér megyén. Az ilyen anyagközlések képezhetik/képezhetnék ugyanis egyszer az alapját egy országos szintű feldolgozásnak. Természetesen a tárgyi anyag pontos közlése mellett ugyanilyen fontos a hozzájuk kapcsolódó történeti adatok számbavétele és teljes feldolgozása, amelyeket három külön tematikus tanulmányban tesz közzé. Őszintén reméljük, hogy mások is kedvet kapnak a hasonló feldolgozáshoz!

A szép kiállítású, dekoratív keménytáblás kötet illik a belső tartalmához, örömmel szemlélheti meg az olvasó. A nagyszámú és jó minőségű színes illusztráció – amelyek elengedhetetlenek a tartalom megértéséhez – egyúttal széppé is teszik a kiadványt. A függelékben közölt latin és magyar nyelvű források hatásosan és lényegre törően egészítik ki a monográfiát. Nagy erénye a kötetnek, hogy a fejezetek végén gazdag szakirodalmi tájékoztató és részletes jegyzetanyag teszi hitelessé és jól kezelhetővé a kutatók számára. A kötet végén külön névmutató is könnyíti annak használatát.

Szemán Attila

*KÖRMENDY LAJOS (szerk.): Levéltári kézikönyv.
Osiris Kiadó/Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2009. 788 oldal.
ISBN 978 963 276 039 1
ISBN 978 963 631 203 9*

2009 őszén jelent meg a levéltáros szakma és a levéltár szakos egyetemi hallgatók által is már régóta várt kötet, amely a mai magyar levéltártudomány elméleti és gyakorlati eredményeit foglalja össze.

Célközönsége egyrészt a levéltárak dolgozói: levéltárosok, levéltári kezelők, informatikusok, levéltári restaurátorok, könyvkötők; továbbá tankönyvként használva az egyetemi levéltáros képzésben résztvevők, és az

irattáros tanfolyamok résztvevői. Ugyanakkor a mű az irattárat kialakítani kívánó, vagy modernizálást óhajtó szervek illetékes vezetőihez is szól, ahogy arról az előszóban a főszerkesztő ír (23.). A könyvet a történész hallgatók (számukra különösen az igazgatástörténeti részt kiemelve), a leendő kutatók is haszonnal forgathatják. A mű könnyen olvasható, 34 nagyevű szerző együttes munkája. A kötet az említett célközönségen túl így ajánlható további, a források és a történelem iránt érdeklődőknek is.

A keménykötésű, sötétkék alapú, borítóján egy régi levéltári raktárt ábrázoló kézikönyv küllemére is megnyerő. Mellékletként Magyarország 1914-i közigazgatási beosztásáról található térkép a kötetben. A könyvben való eligazodást a részben hierarchikus, részben mellérendelt személynév-, intézménynév- és tárgymutató (735–786.) teszi lehetővé.

A mű 7 fejezetre tagolódik, a fejezeteken belül pedig alfejezetekre. A nagy fejezetek lezárásaként az egyes alfejezetekhez tartozó ajánlott irodalmat olvashatjuk. Ajánlott irodalomként a korábbi, és a legújabb szakirodalmak pontos bibliográfiai adatait, és internetes hivatkozásokat is találhatunk. A kötet főszerkesztője mellett, minden fejezetnek külön szerkesztője van: 1. fejezet Érszegi Géza, 2. fejezet Bán Péter, 3. fejezet Lakos János, 4. fejezet: Haraszi Viktor, 5. fejezet Dóka Klára, 6. fejezet Albrechtné Kunszeri Gabriella, 7. fejezet Körmendi Lajos.

Az első fejezet (25–84.) a kötet legrövidebb része. A fejezet a történeti segédtudományok közül csupán héttel az oklevéltannal (26–41.), kronológiával és archontológiával (egy alfejezetben tárgyalva, 41–51.), paleográfiával (latin, magyar és német paleográfiával egyaránt 51–60.), pecsét- és címertannal (szintén egy alfejezet alatt található, 61–68.) és a történeti földrajzzal (68–81.) ismerteti meg az olvasót. A történeti segédtudományok közül azért erre a hétre esett a választás, mivel ezeket tartották elengedhetetlenek a levéltári anyag megismeréséhez, feldolgozásához. A képekkel és gyakorlati példákkal is illusztrált alfejezetek jó áttekintést adnak az említett segédtudományokról. A kötetbe való külön fejezetként való bekerülése pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy a történeti segédtudományok a levéltártudomány szerves részét alkotják.

A második fejezet (Magyarország kormányzati, igazgatási és igazságszolgáltatási intézményeinek története) a kézikönyv legterjedelmesebb része (85–278.). Az alfejezetek a közigazgatási változások figyelembevételével készültek kronológiai sorrendben a középkortól napjainkig. Az igazgatástörténettel foglalkozó fejezet még három további elengedhetetlen, és eddig együttesen nem tárgyalt részre oszlik. A társadalmi és egyéb nem gazdasági szervezetek a XIX. századtól napjain-

kig című részben (191–210.) az egyesületek, és érdekvédelmi szervezetek, szakszervezetek kialakulásával, és működésével és a modern politikai pártok történetével ismerkedhetünk meg. A következő részben (211–250.) a török kiűzésétől követhetjük nyomon a gazdasági szervek kialakulását és működését egészen napjainkig. Az igazgatástörténeti fejezet értékét tovább emeli, hogy külön alfejezetben tárgyalja az egyházi igazgatást (250–274.). 1000-tól a napjainkig tekinti át az egyházi igazgatás működését, kiegészítve a magyarországi felekezeteknek, szerzetesrendeknek, valamint az állam és az egyház kapcsolatának, és az iskolarendszernek a bemutatásával.

Egyfelől a magyar levéltárak kialakulásával és fejlődésével, másfelől a levéltári jog fejlődésével foglalkozik a kötet harmadik fejezete (279–343.). A levéltártörténet a jelenleg hatályos levéltári törvény utáni szervezet bemutatásával zárul, kiegészítve a levéltári szakmai szervezetek létrejöttének ismertetésével, valamint a nemzetközi kapcsolatok alakulásának bemutatásával. A további alfejezetek kronologikusan haladva már a levéltártörténeti részben is említett törvények, és jogszabályok értelmezését és magyarázatát adják, külön kiemelve a levéltári törvényt és módosításait.

A kötet negyedik fejezete (345–446.) az irattannal, és az iratkezeléssel foglalkozik. Alfejezetei az iratkezelés fejlődésének különböző lépcsőit mutatják be korszakonkénti bontásban: a polgári kor előtt, illetve a polgári korban, az 1945–1969 közötti iratkezelési reformjait (rendszeres, csoportszámos iktatást), az 1969. évi 27. tvr. intézkedéseit, továbbá a napjaink iratkezelését érintő 2005-ös, illetve 2007-es Kormányrendeleteket említve. Külön alfejezet (391–398.) tárgyalja a vállalati iratkezelés alakulását a múlt századtól napjainkig, ismertetve az iratkezelést érintő jogszabályokat is. A 335/2005-ös Kormányrendelet alapján az iratkezelés egyes folyamatai is bemutatásra kerülnek. A közigazgatási eljárás alapfogalmainak és szakaszainak ismertetése után a titokvédelmi jog fejlődésének leírásával, illetve a hatályos titokvédelmi jogszabályok levéltárat érintő szabályainak felsorolásával, és a minősített iratok levéltárba adásának problémakörével zárul a fejezet.

A levéltártan fejezet (447–542.) a levéltári dolgozók mindennapjaihoz legközelebb álló feladatok, (gyűjtőterületi munka, a levéltári iratanyag rendezése, levéltári selejtezése és segédletekkel való ellátása) illetve az ezekkel kapcsolatban felmerülő problémák leírása. A kutató- és ügyfélszolgálati munka bemutatására is ebben a fejezetben kerül sor (523–530.), szoros összefüggésben az adatvédelmi törvény tárgyalásával, illetve az iratok kutathatóságának szabályozásával. Külön alfejezet szól a levéltári kiadványokról és a levéltári szakkönyvtárakról (531–535.). A „nyitott levéltár”,

vagy „szolgáltató levéltár” szerephez elengedhetetlen a közművelődési és ismeretterjesztési feladatok vállalása, amelynek sokszínűségéről olvashatunk a fejezet befejező részében (535–540.). A kiállítások, levéltárlátogatások szervezése, levéltári órák tartása, levéltári napok rendezése, illetve az Európai Örökség Napok mozgalomhoz való csatlakozás egy-egy részét képezik ennek a fontos feladatnak, ugyanakkor az új kihívásnak való megfeleléshez a levéltárosok mentalitásának megváltoztatása is szükséges.

A levéltári gyűjtemények fennmaradásának kulcsa az állományvédelem. Jelentőségének felismerését jól mutatja, hogy külön fejezetet kapott a kötetben Állományvédelem és reprográfia címmel (543–635.). Ez a rész egyaránt megszólítja a levéltárosokat, levéltári kezelőket, illetve a restaurátorokat is. Míg utóbbiak a helyreállításban vesznek részt, előbbieket (a kutatókkal együtt) a megelőző állományvédelemben kapnak szerepet. A fejezet a fogalmi meghatározáson túl ennek a megvalósulásához praktikus tanácsokat is ad. Olvashatunk továbbá az állományvédelmi koncepció és stratégia kidolgozásáról, és a megfelelő raktárak kialakításának, és berendezésének ismérveiről is. Hogy mennyire a 21. század levéltárosainak készült a könyv mutatja többek között, hogy az állományvédelmi részben külön alfejezet szól a nem hagyományos adathordozók (vagyis a nem papíralapú adathordozók) állományvédelméről. A fejezet második része a levéltári anyag másolásával és az ezzel kapcsolatos különféle technikákkal (mikrofilmzés, digitalizálás) foglalkozik.

A kötet utolsó fejezete (637–732.) bebizonyítja, hogy a magyar levéltártudományban helyet kapott immár a levéltári informatika is. Már többször is megfogalmazódott az igény és a cél, hogy a 21. század levéltárosa az informatikus levéltáros legyen. A kötet utolsó fejezete ehhez nyújt segítséget, hogy a szakma, és a leendő levéltárosok is ennek a levéltári elméletét megismerjék. A fejezet először az informatika és a műszaki tudományok alapfogalmait tisztázza, majd a levéltári informa-

tikai stratégiáról, és annak tervezéséről szól. A levéltári információ és leírás alfejezetében a definíciókon túl az olvasó megismerheti a nemzetközi szakmai közösség három, világszerte elterjedt szabványát, és annak adatelemeit. Az adatbázis építéséhez szükséges elméleti és gyakorlati tudnivalókat külön alfejezet (667–676.) összegezi. Az E-Archívum bemutatására az elektronikus nyilvántartások között kerül sor. A digitalizálás részletes kifejtése ebben a fejezetben történik meg, felsorolva előnyeit, hátrányait, alapkövetelményeit, eszközeit és menetét. Olyan praktikus tanácsokkal is ellátja a levéltárosokat a szerző, hogy a világhálón miképpen fogalmazza meg magát az érdeklődők felé. Megismerhetjük a legsikeresebbként számon tartott elektronikus iratkezelési szabványt, illetve a metaadat jelentőségét, valamint az elektronikus irat levéltári feldolgozásának és megőrzésének koncepcióját, és jogi szabályozását. Az elektronikus iratokkal foglalkozó alfejezettel zárul a fejezet, és egyben a kötet is.

Mivel a laikus kutatók teszik ki a családfakutatók többségét, a „szolgáltató levéltár” megteremtésének jegyében indokolt lett volna külön is kitérni a témára egyrészt a genealógia felvételével a történeti segédanyagok közé, másrészt az anyakönyvek kutatásának problémájának ismertetésével, illetve annak jogi szabályozásával.

A Levéltári kézikönyvvel egy rendkívül adatgazdag, a levéltártudomány szinte minden területére kiterjedő munkát vehetünk kézbe. Tovább növeli értékét, hogy a múlt és a jelen mellett a jövő problémáit is felveti. A könyv segítségével válhat a napi munkában a levéltár dolgozóinak azzal, hogy egy könyvbe sűrítve szinte mindent megtalálhatnak, valamint a levéltár szakos hallgatóknak is, hogy nemcsak az órán készített jegyzeteikre vannak utalva, hanem immár – az 1980-ban megjelent Levéltári ismeretek kézikönyve (Endrényi Ferenc [szerk.]: Levéltári ismeretek kézikönyve. Tankönyvkiadó, Budapest, 1980.) mellett – modern tankönyv is segíti felkészülésüket.

Gáalné Barcs Eszter